

.....
250.086

OSZK

OSZK

250.086 250.086 250.086

II. RÁKÓCZI FERENCZ

NAGYANYJA ÉS ÉDES ATYJA.

Irta:

Szabó Adorján

prem. főgimn. tanár.

Kassa,

Nyom. Vitéz A. könyv-, kő- és műnyomdájában

1903.

II. RÁKÓCZI FERENCZ
NAGYANYJA ÉS ÉDES ATYJA.

IRTA:

SZABÓ ADORJÁN.

PREMONTREI FÖGIMN. TANÁR.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

22

250.086

R
1955

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR
N Növedéknapló
1953 év 5179 SZ.

I.

„Omnia si perdas, famam servare memento.“

Az 1703—1711-ig lefolyt dicső szabadságharcz emléke mindig heves dobogásba hozza a magyar szívet.

E néhány esztendő hazánk viszontagságos életében csodás, legendaszerű időszakot jelent. Az ősi szabadságszeretetnek, a hazafiúi önfeláldozásnak, a hazáért halni kész magyar vitézségnek megkapó, lelkesítő, elragadó példái ragyognak fel abban a tusában, a melyet a II. Rákóczi Ferencz fegyverei vívtak jogainkért, alkotmányunkért és nemzeti létünkért.

A Gondviselés úgy akarta, hogy a Rákóczi-nemzetségnek hős ivadéka ragadja kezébe a zászlót, a mely nemzetség fölé az izzó hazafiság vont soha el nem halványuló glóriát. „Lehettek bűnei, fogyatkozásai a Rákóczi-család egyik-másik tagjának“, ugymond Szilágyi Sándor¹ — „de az igaz hazafiságot egyiktől sem lehet megtagadni. Sorsa a nemzetével forrt össze, emelkedett és bukott vele együtt. Minden küzdelemben, mely a jog, igazság és alkotmányért egyfelől, s a szabad vallásgyakorlatért másfelől, egy hagyományos politikát követő dynastia és egy jogaihoz, alkotmányához erőlyesen ragaszkodó nemzet közt folyt: megjelenni látjuk a küzdőtéren e családnak egyik vagy másik tagját, zászlóval kezében, vagy az elsők közt. Nem volt köztük egyetlen áruló vagy gyáva sem“.

II. Rákóczi Ferenczet a haza felszabadításának nagy művében azok a mérhetetlen szenvedések vezérelték első sorban, a melyek között a szegény haza népe sínylődött. „Aggressus sum opus eliberationis patriae meae commotus afflictionibus propriis et miserae plebis“ — ugymond Önéletrajzában.²

A szabadság szeretete és a vágy hazáját felmenteni az idegen járom alól, volt célja — a saját vallomásai szerint — minden tetteinek. Nem vezérlette bosszuvágy, nem a korona után vagy fejedelemségre törekvő nagyravágyás,³ sem uralkodási ösztön,

¹ Szilágyi S. A Rákóczi család. 3. 1.

² II. R. F. Önéletr. 69. 1.

³ „Abfuit a me ambitio et dignitatis majoris aut coronae acquirendae desiderium“.
(Önéletr. 69)

hanem az a dicsőség, *hogy eleget tegyen hazája iránti kötelességeinek.*¹

Hasonlóan szól Önéletrajzában is: „Credidi praeterea obligaminis juramenti mei fuisse manutenerere leges patrias, sublevare miseros, eliberare pupillos et orphanos ab intolerabili jugo, quod ipsis contra jus et aequum impositum fuerat“.²

A dicső emlékü fejedelem felkelését és egész szereplését ez a nemes önzetlenség ragyogja körül, a mely kristálytisza hazafiúi érzéséből fakadott.

RÁKÓCZI MENEKÜLÉSE NÉMET-UJHELYBŐL.

A Német-Ujhelyből Lengyelországba menekült Rákóczihoz, a hol Bercsényivel együtt a haza megmentésének módján fáradozik, több ízben zárandokolnak el a magyar hazafiak, hogy őt a nép nevében a népfölkelés megindítására bírják. A mint bizalmas emberei útján tájékozódik a magyar viszonyok felől és meggyőződést szerez a mozgalom általánosságáról, a többszöri kérdésnek és felszólításnak engedve, egyelőre 10—12 zászlót küld, s egy az 1703. év *május 12.* napján, Brezán várában kelt pátenst, kiáltványt, a melyben fegyverre szólítja a nemzetet.

Ezzel a pátenssel indul meg a nagy szabadságháború.³ „Mi

¹ II. R. F. Emlékir. 5. kiad. 20. l.

² Önéletrajz. 69. l.

³ Thaly Kálmán, A Székesi gr. Bercsényi család. II. 469. l.

Felső-Vadászi Rákóczi Ferencz Fejedelem és Gróff Székesi Bercsényi Miklós. Minden igaz magyar, hazaszerető és édes országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó, egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakos igaz magyaroknak Istentől minden jót kívánunk“. — E köszöntés után rámutatva „az eddig Magyarországon törvénytelenül, Isten és igazság ellen hatalmaskodó és minden rendet képtelenül sanyargató idegen nemzetnek kegyetlenségé“-re, „portiózó s képtelen adóztató zaklatási“-ra, „szabados törvényeinknek szakgatási“-ra, „nemzetünknek és szabadságunknak megvetésé“-re, „most lévén még egyszer ideje országunkat ily törvénytelen és szenvedhetetlen iga alól felszabadítani“ . . . a haza minden rendű fiait . . . hazafiúságokra inti, kényszeríti s kéri, „hogya az mint már Isten néme-lyeknek szíveket az hazáért felgerjesztette s egybehozta: úgy kiki édes hazája s nemzete szabadsága mellett az Isten s törvényünk ellen képtelenül hatalmaskodó, zaklató, portióztató, adóztató, nemesi szabadságunkat rongáló, igaz, régi törvényeinket, jussainkat megvető, jószáginkat hatalmasan foglaló s fogyasztó, becsületünket tapodó, sónkat, kenyerünket elvevő s életünken uralkodó s kegyetlenkedő birodalom ellen fogjon fegyvert“. Majd a „fegyverfogókat, s igaz hazafiakat“ a mozgalom vezetésével megbízott tisztek s előljárók iránti engedelmességre s összetartásra buzdítja addig is, „a míg magunk is minden késedelem nélkül megyünk elégséges segítő haddal, és édes hazánkért, nemzetünkért, régi szabadságunkért, az hatalmas Istennek segítsége s az ő hatalmas hadakozó karjának ereivel, tökéletes szívvel-lélekkel szenteljük életünket, s vérünket ontani egyedül hazánk s nemzetünk szabadságáért, minden privátumnak vágyódása nélkül, készek leszünk“.

„Hiszünk is“ — így folytatja tovább a pápens — „az özvegyek és árvák, keseredettek és elnyomatottak kiáltását meghallgató irgalmas Istenben s Isten után nemzetünk régi, dicséretes s ma is véleszületett hadakozó bátorságában és hazájához való gerjedésében s ahhoz az velünk egyezett hatalmas királyok s fejedelmek segítségével, hogy ezen, egyedül Isten által nyújtott alkalmas időben nemzetünknek régi szabadságát elérjük s helybenállítjuk mindnyájunk munkájával és az Isten által mind magunk, mind maradékink utánunk dicsőséges szabadsággal boldogított állapotban végezzük napjainkat, örökös megmaradásával hazánknak.“

Végül, a mozgalom érdekében, „hogya Istennek áldása rajtunk maradhasson, s az országnak minden rendi irtózás nélkül való bizodalmat vehessenek és az szegénységnek teljes nyomorúságának megváltása, nem változása (következzék)“, szigorúan

megtiltja a bölcsen előrelátó fejedelem, hogy „senki, sem kölen (külön), sem csoporttal, sem sereggel, akármelly vallású egyházi személyt, templomot, czíntermeket, klastromokat, nemesi lakos személyeket, nemesi házakat, kastélyokat, útonjárókat, kereske-

II. RÁKÓCZI FERENCZ.

dőket ne háborgasson, falut, várost, malmot ne égessen, prédáljon, a szegénységet se zaklassa, kínozza, életének vesztese alatt; hanem az előljáróknak eleikben adott s vélek közlött mód szerint keresvén az ellenséget, mindenekben csendes, istenes egy-
értelemmel legyenek, magok s hazájok javára.“¹

¹ Th. K. A. Sz. gr. Beres. cs. II. 469—471. l.

E pátenssel ugyan Rákóczi fegyverre szólítja a népet, de a zászlók kibontását egyelőre megtiltja. Meghagyja, hogy addig is, a míg segílyt kaphat a francia királytól, s a lengyelektől sereget szerezhet, minden zaj nélkül, csendben gyűjtsenek össze a mozgalom főemberei minél több fegyverest és néhány erősséget foglaljanak el a németektől.

Rákóczi tilalma azonban nem állhatta útját annak a leírhatatlan örömnak, a melylyel a Beszkidek erdeiben összegyűlt csapatok, valamint Beregszász, Vári és Tarpa népe fogadták a Rákóczi zászlóival visszaérkező lengyelországi küldötteket. A szabadságharcz nyílt kitörését türelmetlenül váró nép lelkesedése kibontotta Rákóczi zászlóit. *Május 22-én* a nap sugarai a beregszászi vásártéren Rákóczi és Bercsényi aranyozott, piros tafotaselyem zászlóiról verődtek vissza és dicsfényével övezték Rákóczi és Bercsényi czimerét, Bercsényi és Rákóczi nevének aranyozott kezdőbetűit: *F. R. D. F. V. S. R. I. P.* (Franciscus Rákóczi De Felső-Vadász, Sacri Romani Imperii Princeps.) A zászló másik oldalán pedig ott ragyogott a szent jelszó: *Cum Deo pro Patria et Libertate!*¹

Az 1703. év *május 22-ike* tehát a második kezdő napja annak a hősi küzdelemnek, a melyet Rákóczi Isten nevében a hazáért és szabadságért vívott.

A pátens kihirdetése után előbb a népvezérek; majd a lelkesült nép százai, ezrei teszik le a hűségesküt Rákóczinak a szabadság zászlói alatt. Juniusban már 6000 ember áll Rákóczi zászlai alatt.

A fejedelem junius 14-én a magyar határra ér, junius 16-án 3000 emberrel átkel a vereczkei szoroson, hogy hős fegyvereivel tiltakozzék drága nemzete eltiprása ellen

Ettől a világszerte csodálatot keltő, s nekünk örök büszkeségünkre szolgáló lépéstől 200 esztendő választ el bennünket . . .

Hálánk, kegyeletünk, nemzeti büszkeségünk késztetnek arra, hogy ezt a dicső évfordulót megünnepeljük. Összehordjuk a Rákóczi kor kincseit, ereklyéit, irodalmi emlékeit, fegyvereit, műtárgyait, a harcztéri s a családi élet mindennemű eszközeit, hogy magunk elé varázsolva a *multat*, hazafiui érzésünkben, magyar voltunk büszke tudatában megerősödve, annál biztatóbb reményekkel nézzünk hazánk *jövője* elé.

Ti vagytok a jövő, hazám ifjúsága, kedves tanítványaim! Hozzátok szólnak, hozzátok intézik első szavukat ezek a drága ereklyék!

¹ Th. K. A. 5. Sz. gr. Bercs. cs. II. 468.

Ha egy Fabius, egy Scipio vitéz lelkére az ősök viaszképei gyulasztó hatással voltak és az elődök hőstetteinek emléke arra lelkesítette őket, hogy kövessék a hős példákat, s hírnévben és dicsőségben méltók legyenek hozzájuk, úgy a Rákóczi-kor ereiklyéi titeket arra buzdítanak, hogy a haza iránt való égő *szeretben*, s hazafiúi *kötelességtudástokban* legyetek ti is méltó unokái Rákóczinak. Hazátok iránt tartozó kötelességtetek szava pedig ma nem fegyverre, hanem munkára szólít titeket. A hazának ma nem a ti harczi vitézségtetekre és bátorságtokra, hanem a ti szorgalmatokra és tudástokra van szüksége! Mert abban a küzdelemben, a melyet nemzetünk a nagy világversenyben folytat, ma nem a testi, hanem a szellemi erő, a műveltség a tényező.

Dicső elődeitek *vérrel* szerezték és tartották meg e hazát, nektek a munka *veritékével* kell azt nagygyá és biztossá tenni; Rákóczi népe karddal küzdött megmaradásunkért, „a ti áldozatok lángja egyelőre tanuló asztalotoknál, könyveitek mellett, lobog fel,” később pedig annak a munkakörnek helyén való, odaadó betöltésében, a melyet életpályátok szab elétek.

Zarándokoljatok el kedves tanítványaim azokhoz az ékesen szóló ereiklyékhez minél gyakrabban s szívjátok magatokba a multak éltető levegőjét, mely körülengi ezeket a szent emlékeket!

Méltóbb helyet pedig nem választhatott a nemzeti kegyelet ez ereiklyék kiállítására, mint épen Kassa városát. Kevés város dicsekedhetik oly hatalmas történeti multtal, mint Kassa. Története a XVII. században, úgyszólván a nemzet története. Bocskay, Bethlen, I. Rákóczi György idejében nevezetes események színhelye. A vasvári béke utáni mozgalmak hullámai ide is eljutnak. Jelentős szerepet visz Thököly, majd II. Rákóczi Ferencz alatt. 1704-ben hódol meg Rákóczinak. Itt tartja Rákóczi 1706-ban a szövetséges rendek gyűlését, s az egyik főkapitányság székhelyévé teszi. Maga is gyakran fordul meg e városban, a melyhez a fiúi kegyelet számai is fűzték. Ugyanis e város falai között nyugoszszak örök álmukat atyja: I. Rákóczi Ferencz és nagyanyja: Báthory Zsófia, a nagyanyja építette jezsuita — ma premontrei — templom sírboltjában.

Ez alkalommal a nagy szabadsághős édes atyja és nagyanyja élettörténetét óhajtom elbeszélni és pedig azon események keretében, a melyek e templom multjával is szoros összefüggésben vannak, mert e műemlék a XVII. század zivataros korszakának hagyatéka. Építésének történeténél s azon nevezetességénél fogva pedig, hogy falai között pihennek II. Rákóczi Ferencz atyja és nagyanyja, a falain díszlő I. Rákóczi-féle epitaphiummal együtt mintegy bevezeti az ereiklye-kiállítást.

II.

Az 1703-iki fölkelés gyökérszálai a vasvári béke korába nyúlnak vissza. A vasvári békét követő Wesselényi-féle összeesküvés megnyitja a nemzet és a dinasztia között a csaknem félszázados fegyverküzdelmet.¹

Midőn I. Lipót trónra léptével a török végveszedelemmel fenyegette Erdélyt és ennek fejedelmét II. Rákóczi Györgyöt, a bécsi udvar a portától való félelmében veszni hagyta Rákóczit és Erdélyt és csak akkor tökélt el magát a háborúra, a midőn a török sereg már Magyarország felé özönlött. A török had 1664. aug. 1-én Szent-Gotthárdnál vereséget szenved és tíz nap múlva Lipót Vasváron oly békét köt a nagyvezérrel, a mely a szorongó hazafiak minden reményét sírba dönti, mert ennél szegyenítőbb, lealázóbb békét veszített csata után sem lehetett volna kötni. A megvert török minden akarata teljesül. Erdély trónján megmarad kedvence: Apaffi Mihály.

Birtokában marad Nagyvárad, a múlt évben elveszett Érsekújvár; Székelyhidat lerontatja, Ujzrinvár felépítését megtiltja. Egy szóval a zsitvatoroki béke óta bekövetkezett állapotokat még sanyarúbbakká tette. A magyarok keze meg volt kötve, míg a török kénye-kedve szerint garázdálkodhatott. Ötvenöt év alatt 1606—1661-ig 40 várat építettek a törökök a magyar határokra, 150 mértföldnyi területet jártak be rabolva, sarczot szedve s évenként tízezer embert hurczoltak keserves rabságra.² Egy-egy török kézen levő vár rémületben tartotta az egész vidéket. Török urai egyre nyomasztóbb adózással szorongatták a parasztságot, vagy ellenszegülés esetében a falvakat felperzselték, lakóit kardéltre hányták.

Az 1664-iki hadjárattól várta a haza népe a szabadulást, az a csúfos béke azonban minden reményt megghiúsított. Az óhajtott szabadulás helyett újabb megalázások, újabb gyötrelmek és szenvedések vártak hazánkra.

A török rá van szabadítva az országra, kegyetlen dúlásaiban, fosztogatásaiban nem ismer határt. Egész vármegyéket pusztít ki. Szatmárban Károlyt és vidékét, mert ismételt felszólítására sem akar behódolni, 1672-ig kilenczszer dúlja fel.³

A törökkel versenyeznek a pusztításban a német zsoldosok, a kiket az udvar a magyar várakba telepít. És ez a német őrség, még a töröknél is szörnyűbb réme a szegény népnek, úgy, hogy a végsőkig gyötört szegénység elkeseredésében a török oltalmát

¹ Acsády: Széchy Mária 109. l.

² Pauler Gy. Wesselényi F. nádor és társai összeesk. I. 4. l.

³ Acsády Magyarorsz. tört. I. Lip. és I. Józ. korában 212. l.

kéri ki. A zempléniek az egri basa segítségéhez folyamodnak a német kiverésére. „Inkább Allah, mint Wer da!“ sóhajtják az elkeseredettek.

A törökön és a németeken kívül még a végbeli magyar katonák is ostromozzák a vidéket. Ezek ugyanis, mivel fizetésükről az udvar megfélekedzik, nyomorukban arra vetemednek, „hogymint a sáskák, elpusztítsák a földeket, nem hagyva rajta semmi életet, marhát, lovat, juhot és semminemű jószágot.“¹

Fokozzák a nép szenvedéseit a lelkiismerete ellen intézett támadások: az erőszakos térítések, a melyek a protestánsoknak a zsoldos had és a török pusztításainál is nagyobb fájdalmat okoznak.

A protestánsok már Lipót trónraléptével nehéz helyzetbe jutnak. A vallásüldözés, a mely nem szolgálja mindig a vallás eszményi céljait, egyre féktelenebbé válik. A főurak áttérése a katolikus vallásra, a megyék katholizálása, a földesúri jus reformandi, a melynél fogva a földesurak vallásukat rákényszeríthették jobbágyaikra, s ezt a jogot a protestánsok eddigi példájára most már a katolikus főurak is gyakorolják alattvalóikkal szemben, mind a protestánsok pusztulását idézte elő. A protestáns papok elűzése, az erőszakos templomfoglalások, az ellenállókkal szemben tanúsított kegyetlenkedések stb. végsőkéig fokozták az elkeseredést. Bajaikkal pedig hasztalan fordúlnak az udvarhoz. Mert a katolikus papnak nevelt és mélyen vallásos érzésű Lipót, ha nem is mondja ki nyíltan a harczot, de azért nem is állja útját az erőszakoskodásoknak. Hitvány, jellemtelen, minden államférfiúi tapintatot és keresztényi bölcseséget nélkülöző, protestánsgyűlölő tanácsosai részéről pedig tetszéssel és helyesléssel találkoznak a legkegyetlenebb üldözések is. Különben a bécsi udvar csak következetes marad hagyományos politikájához, midőn, ha mindjárt semleges magatartásával is, hozzá járul a vallásszabadság elvének megdöntéséhez, hogy ezzel is megingassa a régi alkotmányt. Nemzeti létünk ellen irányuló törekvései örömmel üdvözlik azt a véres küzdelmet a, mely az ország erejének felbomlására és elsorvadására vezet.

Lipót szerint a vallási sérelmek csak a protestánsok magánügye, a melyek per útján intézendők el, nem tartozván sem hozzá, sem az országgyűléshez.

Ekkép az állapotok oda fejlődtek, hogy a katolikusok és a protestánsok elkeseredett ellenfelekként állottak egymással szemben.

A közállapotokat megdöbentő hűséggel jellemzi Nádasdy Ferencz gr. országbíró szenvedélyes hangon megírt „Oratió“-ja, a melyet a papsághoz, a főurakhoz, a nemességhez és a szabad városokhoz intézett, hogy e négy rendet egyességre intse.

¹ Acsády i. m. 214. l.

FRANCISCUS E COMITIBUS DE NÁDASD.

*Perpet. Ter. Fogaras, et Comitatus Comarom. Abensis vero Supremus Comes,
Regni Dalmat. Croat. et Slavon. Banus. Ord. Milit. Theres. Maj. Crucis Eques.
S. S. M. M. actualis intem. Consiliarius. et Camerarius. General. Camp. Marechallus,
natus 2. 30. Sept. 1708.*

„Fényes, tündöklő, mások fölött dicsőséges, mindenektől félelemmel tiszteltetett vitéz magyar nemzet, igaz vérednek, hazád fiának szűbéli fájdalomából származott hív intésit ne csak olvassad, hanem, kérlek kövessed. Im rajtad utolsó romlásodnak végső föllobbant lángja (mint az elaluvó gyertyának) erőd fogyasztásával, gyakor hamvaid elvételével, régi szép, az segédelem neve alatt aluvó oltalmazód¹ által, világosan fényeskedvén magok az alatt, im elfogysz. Török igája alá nem akará édes nemzetünknek nagy része magát adni. Idegen, nemcsak nevü, de inkább szivü nemzet alá oly birodalommal hajola, keresztény nevet nemcsak visel, mutat is. De mint ismerjed annak keserves hazám, édes nemzetem, gyümölcsét? Szállj magadban. Hol hűti?² Hol diplomája? Hol törvénye? Hol véghetetlen sok ígéreti az oltalmazóknak? Im látod: akarátja törvény, csalás diplomája, hűti megszegésre minden alkalmatosság kedves Lássad hány esztendőig való emésztéssel fogyasztá az szép Németországot, kinek békessége sokszor kezében lett volna, de birodalma vesztére félelmével az átkozott regulát tartá: Divide et vinces; azzal üli most a nyeret, míg Isten ostorul rajta tartja

Im, az kihez te nem akartál hajolni irtózában a pogányságnak hamisságátul, az egymás között való megszakadásoknak jutalmául vedd el, hogy az te jó oltalmazóid az törökkel mégis barátságosan összevegyezve, sorsot vetettek reád, s megsztoznak ezennel édes nemzetem, határaidon. Sírva emlétsed mint vesze el Várad, közel szeme húnnya nézván oltalmad, s pusztitván az Tiszánál. Mint vesze el Újvár? Elbocsátá oltalmazód minden hadait előbb; pusztá kézzel várá az fővezért országodban . . .

Dobot üte Kanizsa megvétele az nagy jóhírű Zrinyi kívánságára, kit Isten, az szerencse neked szánt volt, vitéz nemzetem; de csak az nem adatott ahhoz az ő idejében, az mi szükség volt . . . Isten erővel szerencsét vete be Szent-Gotthárdnál, . . . de annak sem éle oltalmunk hasznával, nem követé az nyereséget, noha az ellenséget semmivé tehette volna mindenestül, hanem ottan tizednapra békesség által ada mindnyájunkat országostul az töröknek . . . Határt a törökkel sehonnand nem csinála, hanem azzal szabad kaput hagyta az pogányságnak; (hogy) nemzetünknek utolsó védelmére kegyetlenkedhessék.

Régi végeinket az török elvéve, újak nem építtetnek, az kit nagy névvel kezdetek is, kár az pénz reá, haszontalanságáért; kit is, szegény édes nemzetem nem érted, hanem ellened szántak

¹ A segítség címe alatt aluvó oltalmazó: a bécsi udvar.

² Hite.

csinálni, ha valaha végben viszik is; azért nem is engedik hazafiadat benne lakni, annyival inkább parancsolni. Ezer az panasz oltalmazóinknál az török holdításáról . . . Orvoslás nem adatik, de viszont, ha tíz marhája elhajtatik, az magyarnak meg kell téríteni . . . Nyilván tudja oltalmazónk, elrabol az török, ha nem holdúlunk¹; toroktátván kiáltjuk, mondjuk azt, vagy adj oltalmat, vagy engedj holdúlni, arra fenyegető az válasz: holdúlni nem engedünk. Viszont pedig az oltalomról csak hallgat, mert nincs mivel. Hadat nem tarthat: muzsikákra, comédiákra, farsanglásokra, szánkázásokra kél az pénz. Az országok elpusztultak . . . Itéljed keresztén világ, micsoda lélekkel bír az, ki ezt szántszándékkal engedi, sőt cselekedetivel keresi, hogy ezek így legyenek.

Ki fogja tagadni, midőn ez a dicsőséges nemzet így emésztetik az pogánytúl, hogy nem az oltalmazó adta árulóúl föl, midőn a keresztény világ tudja, hogy noha az pogányság fenyegetőzését Reád édes házam, tudják, de ím mégis nemcsak hadait elbocsátotta, de csak egy legkevesebb oltalmazóra való gondja sincs. Sőt emlékezzetek jövőendő mondásomra, ha reátok hozza az pogányságot, azzal is emészt; azonban (inkább) henyélni, mint vitézkedni szokott népeit reád hozza, ki az töröknek véteni nem fog, hanem majd . . . értékteket prédára vetik, jószágokat elégetik, magatokat koldusságra juttatnak és úgy kiirtanak kevés idő alatt: neve se legyen az magyarnak

Te jó hírű nevű magyar nemzet erőd vagyon, eszed vagyon, bántásod vagyon, rajtad az veszedelem, s még sem tudsz magadra gondot viselni. Nézd meg hiúzi szemmel, mikép fogyaszt téged magaddal oltalmazód

Édes hazám, kelj föl oltalmazóra, veszed kezeden inkább vitézül, hogy sem mint históriákban is utolsó gyalázatod, tunyaságod, rosszaságod irattassék. Országod eleid szállogasd meg, ha nem használ, nyúlj körmösebb eszközhez is, ha hazád ellen valónak tapasztalod őket. Keress segítséget az hol találsz, és az minő lehet: mert bizonyára majd késő lesz. Ezt az kevés rossz, rajtad heverő gaz népet emészszed meg, szoros utaidat vágd be, végváraidat vedd kezedhez; kicsinytúl fogva nagyig kelj föl; megsegít Isten igaz ügyedben, az hamis esküvéseket meg nem állók ellen. Kit adjon Isten.²

Ez irat, eltekintve szerzőjének személyes elkeseredésétől, hű kifejezője annak a hangulatnak, annak a bőszerű elkeseredésnek, a melyet a vasvári béke s az utána bekövetkezett állapotok szültek az országban.

¹ Ha meg nem hódolunk.

² Tört. Tár. 1896. 101—112.

Dikist der edle Graf der von Derin genant. Sein Dinsel ist das Schwert, die Farbe Curden Blut.
 So sieht sein Angesicht, das Werk ist langh belant. Die Zaffel ungeeant, woran des Helden Muth.
 Und kan am füglichsten ohn tuffte stich der Erden. Gemahlt wezünte, dem nicht außstir und mul rechten.
 Durch einen blanchen Stahl, rechtfur gebildet werden. Verdient außon ein Selav des Achmet's seine Macht.

Gyűlölettel szól a bécsi udvarról, a mely a „divide et vinces“ elvét vallván, a helyett, hogy a nemzetet oltalmába fogadná, annak, hitszegő és jogtipró módon, egyenes megrontására tör. Nem élt a szentgotthárdi győzelem előnyeivel, hanem kiszolgáltatatta az országot a töröknek, hogy izekre szedjen bennünket. Nem is akarhatott egyebet a bécsi politika, mint a magyarság erejét teljesen megtörni s Magyarországon korlátlanabb uralomra jutni. Örömet vesztette el Nagyváradot és Érsekujvárt, csak azért, hogy helyettük a magyar erősségekbe német hadakat helyezzen, s ezzel a magyarságra szorosabb fétet vethessen.¹ Szeptember 7-én a szerződést hitelesíti is, a mi csak fokozza az országos ingerültséget. A nemzet kétségbeesésében idegen segítséggel akar védekezni a szultán, vagy a császár ellen. Némelyek a moldvaiakkal, havasalföldiekkel, erdélyiekkel kívánnak szövetkezni a török és a német ellen. Mások ismét a svéd, vagy a lengyel királyban bíznak. A protestánsok a török hatalomba vetik reményüket, míg azok, a kik a nemzetközi viszonyokat jobban ismerik, nem a portára, hanem Velenczére és Franciaországra gondolnak. Csakhogy, a mennyiben Velence háborúban volt a törökkel, csupán XIV. Lajosra számíthattak, a ki a Habsburgok ellen kész volt alattvalóit felhasználni.

Az elégületlenek élén ott látjuk: *Zrinyi Miklós gr.* horvátországi bánt és öcscsét: *Pétert*, *Lippay György* esztergomi érseket és *Hadadi gr. Wesselényi Ferenczel*, az ország nádorát.

III.

Valamennyi között a legeszesebb és legszámottevőbb: *Zrinyi Miklós*. A török ellen való gyűlöletet apától örökölte, s Ujzrinvár építésével nyílt harcra hívta ki a pogányságot. 1664-ig nem egyszer vitézül is verte vissza a törököt kis vára alól, mígnem az a Montecuccoli kezében a török martalékává lett. És éppen ez a körülmény: Ujzrinvár eleste, a melyhez még mások is járultak, mint Muraköz elpusztítása a németektől, az önálló sereg megtagadása, a melyet Béctől a török ellen kért, a varasdi generatusban való mellőzése: keserítették el szíve mélyében a bécsi udvar ellen. Idegen hatalomnál keresett segítséget és pedig XIV. Lajosnál, a legkeresztényibb királynál. A francia királynál azonban nem ő kopogtatott, hanem öcsce: Péter, a törökverő vitéz katona; a ki, mint afféle vérmes és heves indulatu ember, Lajost Reifenberg, a mainczi választó fejedelem ügyvivője útján már a kanizsai megszállás idejében titkos szövetségre szólítja. Felesége:

¹ Széchy K., *Zrinyi Miklós* V. 109. l.

GRÓF ZRINYI PÉTER.

a nagyratörő, bátor, férfias jellemű *Frangepán Anna Katalin*, Bonzi Péter beizersi püspökkel, a velencei köztársaság franciaországi követével lép érintkezésbe: lázadást és új királyválasztást helyezvén kilátásba. Lajos szívesen veszi a hős testvérek meghódolását, s kéri a püspököt, hogy vegye rá a két Zrinyit, hogy lázadást keltsenek s egyesüljenek Apaffyval, a ki már felajánlotta Franciaországnak a szövetséget Lipót ellen.

Kétséget sem szenvedhet, hogy mindazon egyezkedések és alkudozások csakis a Zrinyi Miklós tudtával és beleegyezésével történhettek. „Lajosnál csak az ő neve, az ő tekintélye, az ő európai híre szolgálhatott az ajánlat komolyságának zálogául . . . Hogyan mehetek volna bele Péter és felesége az ő nevével, az ő egyetértése nélkül oly kockázatba, melyen a magukén kívül az ő fejével, az ő vagyonával, az ő családjával is játszottak?“¹

Miklóst az óvatosság és az előrelátás készítette arra, hogy egyelőre a háttérben maradjon, s helyette és az ő nevében Péter közvetítse a Lajossal való érintkezést. Mert kétségtelen, hogy volt közös tervök, a miben mind a ketten megegyeztek s ez: Lajos protektorátusa alatt elszakadni Lipóttól. Mindenre készek voltak, hogy bosszút állhassanak Lipóton. De míg Péter *Lippay György* esztergomi érsekkel, a németgyűlölővé vált kemény magyar főúrral, a ki a vasvári békében alkotmánysértést látott, lázadásra gondolt, Miklós új háborút akart, hogy velencei, vagy francia pénzen szedett haddal s esetleg francia segítséggel a törököt megtámadja, Lipótot zavarokba és bajokba sodorja, aztán bekövetkezhetik az elszakadás, a nemzetközi bonyodalmak fejlődésével.²

Az elégületlenek egyik buzgó pártfogója Lajosnál: *Gremonville* lovag, a bécsi francia követ. Az éles szemű diplomata tisztában van a bécsi törekvésekkel és ismeri a magyarok elkeseredését. A vezetőkkel kezdettől fogva folytonos érintkezésben van s az elégületlenséget folytonosan szítja és ura érdekében igyekszik fölhasználni. A mozgalom megindítására és kivitelére nagy tekintélyénél és nagy eszénél fogva: Zrinyi Miklóst tartja a leghivatottabbnak.

XIV. Lajos azonban egyelőre óvatosságot ajánl, csupán biztatja a nemzetet és tartózkodó álláspontot foglal el. Ezért a török ellen való szövetkezésnek sem barátja, még a felajánlott magyar korona árán sem. Mert ő nem akar egyebet, mint zavart, hogy azzal Lipótot külpolitikai működésében megállítsa.

Zrinyi Miklós nem ismervén XIV. Lajos e szándékát, egyre bízik abban, hogy megnyeri a francziák hadi segítségét, Velen-

¹ Széchy K. Zrinyi Miklós V. 142. l.

² Acsády u. o. 154. l.

czétől pedig erkölcsi és pénzbeli támogatást kap. Velence csakugyan óhajtja a háborút, sőt a maga érdekében, hogy a pogánytól megszabadúljon, szívesen látná Zrinyi Miklóst, a török rémét, a magyar trónon. Zrinyi Miklós azonban sokkal eszélyesebb és önzetlenebb hazafi volt, semhogy a saját személyére gondolt volna, ő csak a XIV. Lajos hatalmától várt minden sikert.

E közben kapja a meghívót a bécsi értekezletre, a melyre Lipót meghívja Wesselényit, Lippayt, a két Zrinyit, Nádasdyt és a többi magyar tanácsurakat, hogy felvilágosítsa, megnyugtassa a békétleneket és elfogadtassa a békét a magyarokkal. Ezt a napot azonban Zrinyi Miklós már nem érte meg. Mert november 18-án a kursaneczai, ma zrinyifalvi erdőben, vadászat közben egy bősüült vadkan áldozata lett.

Halálával ép e válságos időkben pótolhatatlan veszteség sújtja a nemzetet. Magyarország gyászba borúlva siratja „Mars“-át. A török ujongó öröme gyúl. A bécsi udvar föllélekzik, hogy megszabadulhatott a „félelmes embertől, ki az újra lobbanható tűz eleven szikrája volt“.

A vasvári béke okozta visszahatás leghatalmasabb tényezőjét és természetes központját vesztette el benne. Európai nevével, tekintélyével, befolyásával, esetleg csak mint az ország kormányzója is, mennyire más fordulatot adott volna hazája sorsának! Határozott jelleme, önálló gondolkozása, önzetlensége és óvatossága bizonyára másképp érvényesült volna a felszínre kerülő magyarországi mozgalomban, mint a hová vitte azt heves, vérmes öccse ingatagsága és kapkodása.

Zrinyi Miklóson kívül az elégedetlenek legjelentékenyebb és úgy hazafiúi szilárdságuknál, mint állásuknál, tekintélyüknél fogva is legkomolyabb vezetői: *Lippay György* prímás és *Wesselényi Ferencz*, az ország nádora.

Lippay György, a tüzes, buzgó hazafi a békét helyeselni hazaárulásnak tartotta volna, mert azt a király, koronázási esküje ellen, magyar tanácsosainak tudta nélkül kötötte. A vasvári béke szerinte, az országot a török rabigája alá hajtja. Érsekújvár átengedése és a környező hódoltság terjedése különben is súlyos anyagi károkat hozott rá, a melyekért hiában kért kárpótlást Bécsben.

A midőn látta és érezte a török rettentő garázdálkodásait, azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a közügyektől Rómába vonúl vissza, nehogy szemtanúja legyen a magyarok részéről bekövetkező visszatorlásnak. Már 1664 végén érintkezésbe lépett Gremonville-vel. Utóbb azonban, mivel betegeskedett és Zrinyiben sem bízott, teljesen visszavonúlt. A mozgalom újabb veszteségére meghalt 1666. január 3-án.

Gr. Wesselényi Ferencz, az ország nádora, a mozgalmat országos jelentőségűvé teszi.

Bátyja Miklósnak, a kassai jezsuita ház rektorának. 1623-ban, mint 17 éves ifjú a kath. vallásra tért s ez időtől fogva egyházának buzgó, bőkezű fia. De azért nem tartozott a protestán-

LIPPAY GYÖRGY.

sok üldözői közé. Kezdetben a Habsburg-ház hű embere volt. 1663-ban hévvel, tüzvel, hazafias reménynyel teli szavakkal szólítja a megyéket fegyverre a török ellen.¹ Eleinte az udvar és a nemzet közti békítő, közvetítő szerepre vállalkozott, de utóbb engedve az országos hangulatnak, 1666 elején az elégtelennek élére áll

¹ Acsády: Széchy Már. 206.

és szövetségbe gyűjti a hazafiakat. Kész volt mindenét kockára tenni, hogy megmentse hazáját a végromlástól. Cselekedeteiben őt is, mint Zrinyi Pétert, az a nemes érzés vezette, hogy halála után, mint a haza oszlopát, senki se vádolja a haza romlásával.²

Ők ketten, Zrinyi Péterrel együtt voltak a mozgalom fejei.

GRÓF WESSELÉNYI FERENCZ NÁDOR.

És éppen ez volt a mozgalom szerencsétlensége. Mert Wesselényi a törökkel való szövetkezés barátja volt és hallani sem akart a Zrinyi francia tervéről. Ez a nézeteltérés pedig végzetessé vált az egész vállalkozásra nézve. 1667. márczius 18-án bekövetkezett halála a nemzeti ügyet végkép a Zrinyi Péter szerencsétlen és a Nádasdy kétszínű politikájának szolgáltatta ki.

² Acsády: i. m. 234. l.

Nádasdy Ferencz gr. országbíró, az ország második zászlós ura, 1643-tól a kath. egyház tagja és szenvedélyes híve az ellen-reformációnak, a protestánsok heves üldözője. Észbeli tehetség, tudás és műveltség tekintetében Zrinyi Miklóshoz hasonlítható, a bánnak tetteje, vitézsége, katonai híre-neve és hazafiúi önzetlensége nélkül. Mert ha Zrinyi Miklósnak fájt is a varasdi generalatusban való mellőzés és szívében meg is volt a vágy, hogy a beálló változásokban előkelő szerephez jusson, a hivatalban és méltóságban csak eszközt keresett arra, hogy minél nagyobb szolgálatot tehessen hazájának; ámde Nádasdy csak a saját nagyravágyó céljait szolgálta. Megalkudott a viszonyokkal, hogy azokat a saját érdekében aknázza ki. Az összeesküvésben való részvételre nem hazafiúi elkeseredése bírta reá és nem is a hazasorsának jobbra fordultáért való őszinte lelkesedése, habár a hazavesztét sem óhajtotta, hanem egyedül az a vágy, hogy magasabb méltóságra juthasson, hogy az elaggott Wesselényi után ő legyen az ország nádora. Ezért inkább leküzdte a nádor iránt táplált régi ellenszenvét és szerepet követelt magának a mozgalomban, hogy ezzel tere és alkalmá nyíljon a közbizalom megszerzésére, a mely nélkül a nádorságra nem is gondolhatott. Mindazonáltal bírni akarta az udvar jóindulatát is, eszeágában sem volt az udvarral szemben ellenséges álláspontra helyezkedni. Mint összeesküvő is az udvar szolgálatában akart maradni, hogy majd, ha az elégületlenek célta érnek, a veszedelmessé válható mozgalmat felföldve, annak lecsendesítésére vállalkozzék és ezzel reá, mint a trón megmentőjére a „dicsőség és hatalom“ jutalma várjon. Kétszínű, „chamaeleon“ politikájáért, a mint látni fogjuk, tragikusan megbűnhődött.

A mozgalomnak azonban, — a mi éppen egyik nevezetessége, — nőalakjai is voltak.

Ugyszólván egy asszony: Frangepán Katalin kezdeményezésével indul meg, egy másik asszony pedig sokáig éltető, munkás tagja, központja. Ez az asszony nem más, mint az egykori hőslékű amazon, a Murányi Vénus, Zrinyi Miklós és Péter nagynénje,¹ Wesselényi nádor felesége: *Széchy Mária*.

Férfiasszony lelke, honleányi érzése, férje iránti rajongó szeretete őt is a mozgalomba sodorják, a melynek sikere iránt vérmes reményeket táplált. Közvetíti az érintkezést az országban szétszórt összeesküvők között. Hogy minden gyanút elhárítson, ő viszi a levelezést, tehát amolyan titkári teendőket végez férje oldalán. Azt a bizalmat, a melylyel a nemzeti ügy sikere iránt van eltelve, másokban is éltetni törekszik. Bátorító, buzdító levelei messze földre jutnak

¹ Széchy Máriának Zrinyi Péter és Miklós, anyjuk Széchy Magdolna után első izbeli unokatestvérei voltak.

SZÉCHY MÁRIA.

el. Szívvel, lélekkel rajta van, hogy beteges, reményét veszteni kezdő urát állandóan megtartsa az ügynek. Vezérelhették őt dicsvágyó álmok is, azonban a mozgalommal férje halála után sem szakított, pedig akkor már le kellett tennie minden hiú reménykedésről. Ugyanazok állottak most a mozgalom élén, a kiktől anyagi bajainak, a melyekkel különösen élete utolsó éveiben küzdött, orvoslását remélte.

Az összeseküvők pedig nem is tehetségét akarták céljaikra felhasználni, hanem mindenek előtt széleskörű összeköttetéseit, a melyek ágai még Lengyelországba is elnyúltak. De ősi vára, Murány is, kedvező földrajzi fekvésénél fogva a hazafiak érintkezéseinek természetes központjául kínálkozott, a hol minden gyanu nélkül járhattak-kelhettek, annál is inkább, mert még a királpártiak is könnyen arra gondolhattak, hogy a várban gyakran megforduló vendégek anyagi ügyek lebonyolítása végett keresik fel a vár úrnőjét. A Széchy Mária neve tehát csak takaróul szolgált később az összeesküvők érintkezéseinek.¹ Azonban passiv szerepe mellett is sokat köszönhetett neki a mozgalom, mert lehetővé tette a folytonos összeköttetést, e nélkül pedig az országos vállalat olyan nagy arányokat nem ölthetett volna.

A mozgalomban élénk résztvettek, s azt, mint a főemberek bizalmasai befolyásukkal támogatták és irányították: *Witnyédy István, Bory Mihály és Nagy Ferencz.*

Witnyédi István Zrinyi Miklósnak volt legmeghittebb embere és legrajongóbb híve. Nagy eszű, ritka éleslátású és páratlan emberismerettel megáldott férfiú. Jobbágynak született, de tehetségével csakhamar felküzdötte magát. A soproni jegyzőből és ügyvédből az országgyűlés városi, majd megyei követe lett, s mint ilyen vagyonhoz és tekintélyhez jutva, lutheránus felekezetének egyik főemberévé, s az ország egyik legnevezetesebb politikusává emelkedett. A vallási és nemzeti közérdeknek oly buzgó szolgája, mint a mily odaadóan ragaszkodó benső embere Zrinyinek. A vasvári béke föltételei s ura sérelmei szívben-lélekben elkeserítették a bécsi udvar, és annak német miniszterei és hadvezérei ellen. Ellensége a törökkel való szövetekezésnek, annál nagyobb híve a francia királynak, a kit szívesen vallana urának.

A francia barátságot pártolja *Bory Mihály* is, Wesselényi jószágkormányzója, 1665 óta korponai főkapitány. Önző, rideg ember, lélekben a Nádasdy mása. Wesselényire határtalan befolyást gyakorolt. A németek, törökök dúlásai és vallási sérelmeik miatt elégtelen vármegyék panasza csak az ő közvetítésével talált a nádornál meghallgatásra.

¹ A Széchy Mária szereplésére vonatkozó adatokat lásd: Acsádynál: Széchy Mária Tört. Élr.

Viszont a nádornéra *Lessenyei Nagy Ferencz* nádori ítélő-mesternek s Wesselényi magántitkárának volt nagy befolyása. A beteg nádor halálos ágyán az ő oltalmába ajánlotta özvegyét. Jellemében hasonló Boryhoz. Politikai felfogásában azonban nem kötötte magát a francziákhoz, mert kész volt bármiféle külföldi hatalom segélyét is igénybe venni a haza érdekében.

IV.

Az összeesküvésnek azt az időszakát, a mely 1664. május havától 1669. november haváig terjed, tervezgetések és szövetségek töltik ki.

Frangepán Anna, Zrinyi Péter és Lippay keresik az összeköttetést a francia királlyal, e végből érintkezésbe lépnek a velencei, illetőleg a bécsi követtel. A bécsi követ, Gremonville, a mozgalom kezdetén jelentékeny szerepet visz, az ő kezébe futnak össze a mozgalom száalai, a melyet a francia politika érdekében lehetőleg kihasználni törekszik. Zrinyi Péter, Lippay, Wesselényi, Nádasdy bizalommal keresik föl, hogy feltárják előtte hazafiúi panaszukat és közölgék vele terveiket. Gremonville biztatja az elégteleneket, szívükben a francia segély utáni reménységet, diplomatikus számítással jó ideig táplálja, éleszti; a midőn pedig a külpolitikai helyzet megváltozásával a magyar zendülésnek többé mi hasznát se látja, megtagad minden érintkezést.

Gremonvillenek első teendője volt a hazafiakat egyesíteni. Ez egyesülés útját nyitja meg a stubnyai fürdőben történt összejövetel 1666. április elején, a hol Zrinyi Péter leánya: Ilona lakodalmáról hazajövet találkozik Wesselényi náddal. Az összejövetelen részt vesznek a többi között: Bory, Nagy Ferencz, Keresztúry László alnádor, nyitrai alispán és Nagyidai Székely András, abaujmegyei ügyvéd, a felsővidék egyik főembere.

Zrinyi Péter és a nádor szövetségekötése az ország törvényeire és a királyi diplomákra való hivatkozással, a hazát fenyegető veszedelem elhárítását czélozza. A szövetségről a saját pecsétjükkel és aláírásukkal megerősített hitlevelet adnak s esküt tesznek, hogy egymást soha el nem hagyják. A terv kivitelére Zrinyi Péter, most már a báni méltóságban Miklós utódja, egyedül a francia segélyt tartja a legalkalmasabbnak. A nádor azonban, a mint erről utóbb Zrinyit értesítette is, a felvidéki közvélemény befolyása alatt Apaffy közvetítésével a törökhöz kíván fordulni.

Augusztus 23-ra Murányba hí össze Wesselényi egy nagyobb tanácskozmányt, a hol megjelennek: gr. Csáki Ferencz, felvidéki

főkapitány, Witnyédy, Keresztúry, Nagyidai Székely András és a dunáninneni rész, valamint a felvidék legelőkelőbb ellenzéki férfiai, mint a szenvedélyes lutheránus Keczer Menyhért, Sárosból, a vakbuzgó kálvinista Fáy László, Kölcsey Kende Gábor Szathmármegyéből, Figedi Nagy András, a nádor meghitt embere, Szuhafői Szuhay Mátyás, abaujmegyei táblabíró és Négyessi Szepessy Pál borsodi alispán.

Az „interessatus“-ok, — így nevezik magukat a szövetséges hazafiak — évi 50—100.000 tallér tiszteletdíj felajánlásával, készek a szultán védnöksége alá helyezkedni. Ennek fejében a porta biztosítsa az országot védelméről, belügyeibe ne avatkozzék, s engedje, hogy királyát szabadon választhassa.

A hazafiak reménykedése azonban meghiusult. A nagyvezér ugyanis mindennemű segítyt kereken megtagadott.

A murányi gyűlést egy jelentős mozzanat előzte meg: Nádasdy csatlakozása a szövetséghez. Nádasdy az 1666. július havában aláírt szövetséglevéllel kezdi meg kétszínű szereplését. E szövetség értelmében a nádor és az országbíró egyesülnek a trón és a haza érdekében, egymást közösen támogatják s egymás tudta nélkül semmit sem tesznek.

Majd december 19-én Bécsben a nádor, az országbíró és Zrinyi Péter a következő, aláírásukkal, pecsétjükkel és esküjökkel megerősített hitlevelet adják ki: „Mi Hadadi gróf Wesselényi Ferencz, Magyarország palatinusa, fogarásföldi gróf Nádasdy Ferencz, ezen Magyarország bírāja, és gróf Zrinyi Péter horvátországi bán, látván azt, hogy Magyarországnak s a magyar nemzetnek ügye s állapotja oly veszedelembé jutott légyen, hogy ha mi, kik az országnak első oszlopi vagyunk, valami szabados uton eleit nem vesszük, ezennel végső romlásra jut az ég alatt ilyen híres nemzetes, nemes nemzetnek az ő sorsa. És jóllehet, ezen mi országunknak se határiban való kisebbsülését, se pedig nemzetünknek kevésbülését, a ki annak okait tudja, senki sem csudálhatja, mert több kétszáz esztendőnél, hogy a magyar nemzet a többi keresztyén országokat oltalmazván s az ő mellét annak az egész világot elnyelni s maga hatalma alá hajtani kívánó pogányságnak pajzsúl eleibe vetvén, és azzal szüntelenül mindennapi vére kihullásával, másoknak sokszori nagy távolról való nézésével, vagy veszedelmünkre való segedelmével tusakodván nyomattatott meg ennyire, hol a nyilván való ellenségtől, hol per indirectum, de feltett czéllal attól is, a kitől oltalmat kellett volna venni: mind azon által, hogy ezen megmaradott kevés nemzetet a keresztyénségben és az ő nemében is az országot csak ezen szorult határaiban is megtarthassuk, igen szükségesnek láttuk, elsőben is azt, hogy mi hárman hittel kötelezzük magunkat, hogy

mind az ilyen derekas dolognak titok alatt kell maradni, s úgy folyhatnak jobban a feltett jó szándékok; assicuráljuk azért egymást mi parolánkra, annak és hitünknek, sőt lelkünk üdvösségének is elveszése alatt, hogy ezen munkálkodásunkat és kötelességünket, s a mellett föll tett szándékinkat s igyekezetünket, senkinek semminemű okból ki nem jelentjük semmi móddal; sőt azokat is, kik ezen dologban tudósak, titokban tartjuk hasonlóképen.

Másodszor azon obligatio alatt, valamit Magyarországnak s nemzetünknek javára, megmaradására és előmenetelére elménkkal feltalálhatunk s az megcselekedhető lészen: azokat mind elkövetjük szorgalmatosan és ha másokhoz való folyamodással kell is annak megjelenni: effectuáljuk, nem látván, se remélvén ilyen utolsó romlásra jutott állapotunkban senkitől bizonyos reménységet előmenetelünkre, sőt csak ezen statusban való megmaradásunkra is, hogy mindezekben egymás híre nélkül semmit nem cselekszünk, hanem mindenkhez egyenlő akarattal, és megegyezett elmével kezdünk, munkálkodunk végig, állandóképen. Sőt mivel minden dolognak az ő kimenetele bizonytalan, ha ezen okokból vagy mindnyájunknak, vagy akármelyikünknek, sőt azoknak is, kik a mi akaratunkból tudósak ezen dologban, akár kitől, senkit ki nem véve, persecutioja lenne: tartozunk ezt perpetuo obligamine minden uton és módon, minden tehetségünkkel pártját fogni s a galibából kisegíteni. Adtuk azért egymásnak kezünk írása és pecsétünk alatt kelt levelünket, hogy gyakran szemünk előtt viselvén, ezen dolognak s kötelességünknek violálásával lelkünket az örök kárhozatra ne vessük, s e világi mód szerint becsületünket meg ne sértsük, se el ne veszítsük!“¹

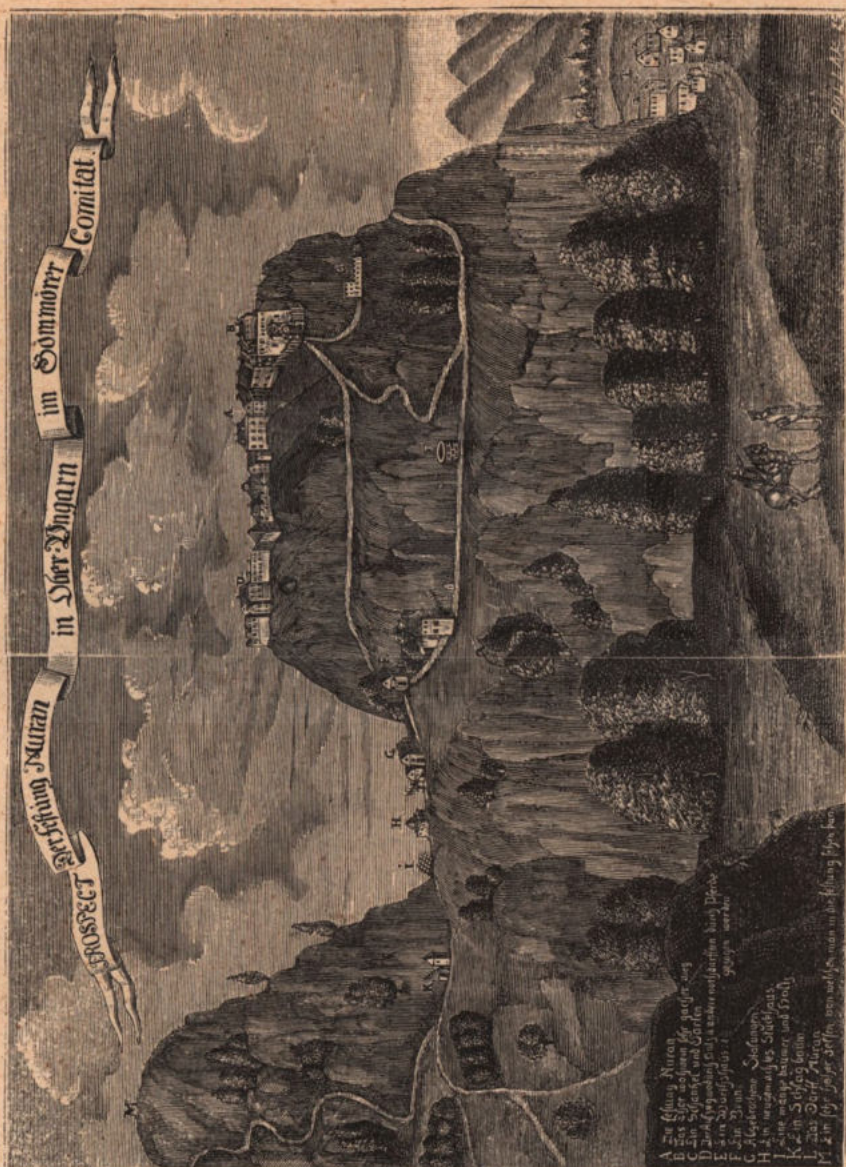
Pozsonyban pedig a hitlevél megerősítésére Nádasdy és Zrinyi, Nádasdy és *Széchy Mária* még külön hitlevelet is adtak kölcsönösen. Nádasdy és Zrinyi esküvel biztosítják egymást, hogy „szövetségükben holtig megmaradnak, egymás előmenetelét és érdekeit mindenben előmozdítják, egymás titkait egymás akaratja nélkül senkinek fel nem fedezik, ha pedig különben cselekednének, büntesse meg őket Isten, mint hitszegőket a világnak rettenetes példájára.“²

Széchy Mária és Nádasdy is hasonlóan fogadják keresztény hitőkre, hogy egymás titkait híven megőrzik.

Wesselényi, a mint már említettük, a bécsi követet is fölkeresi december elején Zrinyi Péter ösztönzésére, sőt a francia segély ügyében levelet is ír XIV. Lajoshoz. E lépését azonban

¹ Pauler, Wesselényi és társ. összeesk. I. 114.—116. l.

² Pauler i. m. u. o.

MURÁNY A XVII. SZÁZADBAN.

utóbb, a mint belátja, hogy Magyarország a francia és a török hatalom együttes támogatására nem számíthat, fölötte megbánja.

Majd lengyelországi összeköttetései révén a lengyel udvarnál is kopogtat, de eredménytelenül.

De ha a külföld oly mostohán támogatja a mozgalmat, a magyar szövetségesek csatlakozása sem halad előre.

A dunáninnenlői megyéket nem sikerült ez ügynek megnyerni. Wesselényi törekvése most oda irányul, hogy a felvidéki protestánsokat bírja csatlakozásra, hogy ezzel az egész felvidéket hódítsa meg. A mint ugyanis a protestánsok a nemzetnek több mint fele részét képezték, úgy a felvidék is túlnyomóan protestáns volt. Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocha, Abauj, Borsod, Torna, Gömör, Heves, Szabolcs, Szathmár és e megyék területén lévő Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse, Kis-Szeben, Szathmár és Némethi szabad királyi városok köznemessége, mert a főurak nagyobb része már mind katolizált, a protestáns vallást követte.

E lakosság ellenségét ezért nem a törökben, hanem a németben, s az udvar által támogatott katholicizmusban látta. S mivel e vidéket a török nem igen dúlta, éppen azért itt nem volt a török gyűlölet oly erős, mint az ország más részeiben. A porta oltalmát élvező Erdély példájára, hajlandó volt a töröknek behódolni. Gyűlöletét s ellenszenvét pedig egyre szítják az áttérő főurak erőszakoskodásai, a kik ezerszámra kényszerítik át jobbágyaikat a katolikus vallásra. Így 1661-ben áttér gr. Illésházy Gábor Kata leányával, magával hódítva rengeteg birtokain élő összes jobbágyait. De azok között a csapások között, a melyek a protestantizmusra nehezedtek, egy sem volt olyan súlyos, s következményeiben olyan messze kiható az egész országra, mint II. Rákóczi György erdélyi fejedelem özvegyének, Báthory Zsófiának visszatérése a katolikus egyház kebelébe.

V.

E korszaknak Frangepán Annán és Széchy Márián kívül egyik kimagasló nőalakja: *Báthory Zsófia*. Széchy Máriához és a nádorhoz a személyes barátság, Frangepán Annához a rokonság kötelékei fűzik. Míg azonban Zrinyi Péterné és Wesselényiné, mint az összeesküvés részesei, tevékeny szerepet visznek a mozgalomban, Báthory Zsófiát királpárti meggyőződése, a trónellenes törekvéseken megbotránkozva, az ellentáborba viszi.

Báthory Zsófia a somlyai Báthory-család ivadéka, V. András és Zakrzeska Anna leánya. Anyja ajtatos, vallásos asszony volt s mint ilyen leányát is vallásos nevelésben részesítette. Erzsébet

leánya, lengyel származású férje: Luplovszka halála után, Hedvig néven Lengyelországban benczés apáca lett.¹

Midőn az alig 15 éves Zsófia iránt II. Rákóczi György szíve lángra gyúl, és Zsófia is viszonzozza ez érzelmet, a protestáns szülőket: I. Rákóczi Györgyöt és Lorántfy Zsuzsannát erős aggodalom fogja el. A protestantizmus legelőkelőbb vezére és buzgó harczosa a katholicizmus elleni küzdelemben, öreg Rákóczi György, hallani sem akart arról, hogy fia katolikus asszonyt hozzon a családba s ezért előbb ígéretet vesz Zakrzeska Annától, hogy leánya áttér a protestáns vallásra. Az eljegyzés az 1641. év nyarán meg is történik. A szülőket azonban fiuk „módfelett való szeretete mátkájához“ egyre nyugtalanítja. Az apa nem bízik a tett ígéletben, sőt fiát is félti, nagyon félti mátkája s napa befolyásától, „a mi,“ írja egyik bizalmas emberének,² „hogy sem holtunk után történjék, az istentől idvességemre írom kegyelmednek, inkább kívánnám, én temetném el Rákóczi Györgyöt; mert nem mindkét fiunkat is, sőt ha száz volna is, isten bizonyágunk, az isten tisztességének kárt nem akarnánk tenni.“ Ezért határozott feleletet vár a leánytól, hogy „megakar-e maradni a pápistaságban, avagy azt elhagyni, s az anyja is abban akarja-e megtartani; nem eskette-e meg reá, vagy mások nem tétettek-e arra fogadást“?³ Zakrzeska Anna, ha nehéz szívvel is, végre beleegyezett leánya áttérésébe. De az áttérés egyre késett. Sőt a menyegző is végbement 1643. február 3—5. napjain, s az öreg Rákóczinak bele kellett nyugodni, hogy az áttérés majd az esküvő után történik meg. Addig is azonban egyre inti fiát, hogy „annyi szeretettel s ragaszkodással szeresse feleségét, mennyivel minden igaz férfi tartozik nejének, de szeretete ne múlja felül hazája, nemzete, főképen pedig az isten szeretetét s ezektől ne vonja el, mert feleséget még találhat, de hazát, nemzetet, istent egynél többet nem.“⁴

Az öreg fejedelem szíve vágya végre teljesül. A fiatal asszony kellő oktatás után, 1643. április 5-én áttér a protestáns hitre, és részesül az úrvacsorában. Öreg Rákóczi György „mind lelki s testi örömmel üli meg a nagy napot, mert az úristen titkos, belső munkálkodási és külsőképen szent ígéjének hirdetése és hallása által — írja Kassainak — az igazságnak esmeretire hozván örökké való elárasztásának akaratja s jó tetszése szerint Báthory Zsófiát velünk együtt meg is communicálni, kin minemű szübeli örömmel legyek, én azt bizony meg nem írhatom, mind

¹ Századok 1877. 880.

² I. Rákóczi György levele Kassaihoz 1642 decz. 26-án. Erd Prot. Közl. 1873. 14. sz.

³ Rákóczi Gy levele Kassaihoz 1643. jan. 20-án.

⁴ Szilágyi S. I. Rákóczi György 23.

**GEORGIUS RAKÓCZII, D G PRINCEPS TRANSYLVANIAE,
MOLDAVIAE DUX. COMES PALATIN, TRANSALPINENSIS, PARTIUM REGNI HUNGARIAE**

*Quia Peranihilatis celebratis praesentis Triumphis
Daciae, Dacorum bellipotente Rupe,*

DOMINVS, ET SICULORVM COMES etc.

*En nova succrescit bellasi gloria, ferro.
Tendit in hostiles Dux tuus ipse globos*
S. J. Rákóczi

II. RÁKÓCZI GYÖRGY.

arra nézve, hogy nem is czivódott ebben s nagyobb lelki nyugalommal szállhatok le koporsómban, az mikor az jó istennek akarata leszen.“ Megnyugvását csak fokozza az a körülmény, hogy még az áttérés előtt a fejedelemasszony lelkiismeretére kijelentette, hogy új vallása semmi aggodalmat sem támasztott benne, s abban teljesen megnyugodott. Fiát sem félti többé, mert emberül s keresztényül viselte magát az új asszony megtérítésében. Most már azon lesz a család, hogy Zsófiát igaz vallásában „vastagítsa“, oktassa és tanítsa.

Zsófia tehát felvette férje vallását, mert kényszerhelyzetében nem volt egyéb választása. Szerelméről s arról a fényes polczról, a mely reá, mint fejedelemnőre várt II. Rákóczi György oldalán, nem tudott lemondani. A protestáns vallás azonban benne nem nyert igaz hívőt; hiányozván belőle a meggyőződés, ígérete, áttérése nem volt őszinte. Szívében továbbra is csak katolikus maradt s ezért szívósan ragaszkodott azon vallás formáihoz, a melyet az anyatejjel szívott magába s a melynek parancsaira és tilalmaira még most sem szünt meg őt édes anyja, ha arra alkalom nyílt, figyelmeztetni. Így a pénteki és szombati bűjtről még most sem tudott lemondani. Ez az öreg fejedelemnek természetesen sok keserűséget okozott. Fiát gyöngeséggel vádolja, szemére veti, hogy felesége „meghódoltatja“ s erősen megneheztel reá. Az ifjú György Istent hívja tanúbizonyságul, hogy mint igyekezett Zsófiát legalább a szombatnapi húsevésre rávenni. Zsófia le is mond a szombati, de nem a pénteki bűjtről. Az öreg fejedelem erre írásban kötelezi a fiatal asszonyt a bűjt teljes elhagyására. Báthory Zsófiának pedig ősei hitéhez való ragaszkodását mélyen a szívébe kellett zárnia és nem is tehetett egyebet annak a férjnek az oldalán, a ki atyja példájára a hazafiúi érdeken kívül a protestáns vallás érdekeit is szívében viselte.

E lemondásáért, nemsokára anyai örömkben lelt némi kárpótlást. 1645. február 24-én fia születik, a ki a kereszttségben a Ferencz nevet kapta, keresztapául pedig Lupul moldvai vajdát hívják meg.¹ 1646. november 4-én ismét fiúgyermeknek ad életet, a gyermek azonban nemsokára meghalt.

A hét éves Ferenczet az erdélyi rendek, a midőn atyja veszélyes betegségbe esik, a fejedelem iránti vonzalmuk és ragaszkodásuk jeléül egyhangulag fejedelemmé választják. II. Rákóczi György halála esetére pedig Ferencz mellé, míg nagykorúságát eléri, kormányzóul Kemény Jánost jelölik ki. Majd megállapítják az ifjú fejedelem és a kormányzó elé szabandó feltételeket. Így, mivel a többi között nem bíztak a Báthory Zsófia megtérésének őszinte voltában, a katolikusok tiltakozása ellenére is kimondják,

¹ Szilágyi: II. Rákóczi Gy. 35. és köv. 1.

hogy „ha az ifjú fejedelem vallását változtatná, a rendek felvannak esküjüktől szabadítva.“ E föltételt, a midőn betegségéből felépült, a fejedelem is megerősítette, márczius 9-én pedig ki is hirdette az ifjú fejedelem megválasztását.

E méltóságot azonban Ferencz sohasem viselte, mert ama végzetes csata után, melyet szerencsétlen atyja, a Kolozsvár és Fenes között elterülő térségen vívott a törökkel, s melynek következtében életét és méltóságát is elvesztette, a rendek egyszer s mindenkorra kizárták az uralkodásból. A szerencsétlen kimenetelű ütközet az 1660. év május 28. napján folyt le. Rákóczit súlyos sebekkel borítva, Váradra vitték, a hol felesége karjai között, a kit a Lorántfy Zsuzsanna temetéséről szólítottak haldokló urához, meghalt június 7-én.

E csapás mélyen lesújtotta a kesergő özvegyet.

Gyászos özvegységével élete új fordulatot vesz. A fejedelmi palota kapui bezárulnak. Az özvegyi fátyollal mintha apácza-fátyolt öltött volna fejére a nagyasszony. Vezekel. Talán a Rákócziak protestantizmusáért, vagy mert vádolja magát dicsőült férje-ura szerencsétlen végű nagyratörékvéiséért, a melyre lehet, hogy ő is csak biztatta a hitveséért rajongó férfiút. Talán bűnösnek érzi magát asszonyi gyöngeségeért és hiúságáért, a mely, könyörületes Isten! még vallásos meggyőződése szavát is el tudta fojtani! Eltökéli, hogy fiával együtt visszatér ősei vallásához. A mint az udvar a Zsófia elhatározásáról értesül, sietve adja a fejedelemnő tudtára, hogy megtérési szándékát nagy örömmel fogadta, sőt a nádor és a felvidéken időző Nádasdy Ferencz útján a fejedelemasszonyt e szándékában megerősíteni és a megtérést siettetni igyekezik.¹

Az özvegy óhajtása teljesül. A gyászév leteltével, az 1661. év végén, fiával együtt visszatér a kath. egyház kebelébe. Lipót újabb örömmel veszi a kedves hírt, és Báthory Zsófiának szerencsét kíván megtéréséhez.

Most már tehát mi sem akadályozza többé, hogy vallásának és egyházának szentelje életét. Udvarába jezsuitákat hivat, fia nevelését rájuk bízza, cselekedeteiben bizalommal követi sugalmazásukat és tanácsukat. A katolikus vallás érdekeinek előmozdításában páratlan erélylyel jár el. A különben fukar asszony templomokra, papokra, iskolákra és a katolikus hit terjesztésére egész vagyont áldoz. A térítésben azonban a legszélsőbb eszközöktől sem riad vissza. Ha a kérés, ígéret nem használ, úgy erőszakot alkalmaz. A prédikátorokat elkergeti, jövedelmeiket megvonja. A protestánsokat megfosztja templomaiktól és iskoláiktól. A protestáns istentiszteletet betiltja, s a népre a saját vallása gyakor-

¹ Tört. Tár. 1887. 241. 1. : Lip. 1660. aug. 15. kelt levele a nádorhoz.

latát erőszakolja rá. A legsúlyosabb csapást a pataki egyházra és kollégiumra méri, a midőn a főiskolát megfosztja mindazon jövedelmeitől, a melyeket a kollégium a Rákócziak és Lorántfy Zsuzsanna végrendeletéből élvezett. Sőt 1662-ben Patakra viszi a jezsuitákat és ezzel a katolikus vallás gyakorlatát hozza be várába.

Báthory Zsófia mindezt az 1647. 11. t. czikkre való hivatkozással tette, a mely a katolikusokat fölmenti a protestáns, viszont a protestánsokat a katolikus plébánosok javadalmazása

BÁTHORY ZSÓFIA.

alól. Az elkeseredett protestánsok, mivel az udvar felfogása szerint a vallásügyi sérelmek csak per útján voltak elintézhetőek, hasztalan folyamodván az udvarhoz és az országgyűléshez, perre vitték ügyüket. A zempléni törvényszék ugyan 1664-ben a protestánsok javára döntött, s elmarasztalta Zsófiát a büntetésben, de az ítéletet a fejedelemlő ellenszegülése és az udvar beavatkozása miatt soha sem hajtották végre. A mikor pedig a protestánsok egyre növvő elégtelenségét és elkeseredését már az udvar is jónak látta csillapítani és ezért őket az 1667-iki pozsonyi országgyűlés elé utasította, most már eddigi keserű tapasztalataik

után, a protestánsok maguk vonakodtak attól, hogy sérelmeiket az országgyűlés elé terjeszszék. Mivel pedig az udvar érdekei úgy kívánták, hogy az ifjú királyné megkoronázása céljából országgyűlés hívassék egybe, ezért a vallásügyeket már előbb kívánta elintézni. Nádasdyra volt bízva a feladat, hogy a felvidékieket Beszterczebányára hívja össze, s az országgyűlésen való megjelenésre bírja. A beszterczebányai tanácskozásnak azonban Wesselényi halála hirtelen véget vetett.

VI.

Wesselényi halálával a mozgalom végzetes fordulathoz ért. A nádorban elveszti utolsó önzetlen vezérét, s *egyéni* érdekek szolgálatába szegődött.

Lippay, Zrinyi Miklós és Wesselényi szellemi tulajdonságai-ban és jellemében meg volt a biztosíték arra, hogy a nemzeti ügy diadalra jusson. Vállalkozásuk a nemzet közös ügye, nemzeti érdek volt. Az orvúl megtámadott alkotmány és megsemmisítéssel fenyegetett nemzeti lét- és szabadság védelmében egyesültek és éppen azért jogos alapon állottak. Zrinyi Péterben és Nádasdyban azonban hiába keressük az ő erényeiket. Zrinyi Péterből hiányzott a férfias elhatározás, Nádasdyból az őszinteség, mind a kettőből pedig az önzetlenség, mert a nemzeti ügy diadalra jutásától is csak a saját egyéni érdekeik kielégítését várták. És éppen ezért a mozgalom elvesztette a jogos talajt, önző számíttatások eszközévé alacsonyult és végre is elegendő ellenállási erő és minden külföldi segély hiányában örvénybe sülyedt, magával sodorva kapkodó, hebehúrgya, egyéni politikát űző vezetőit és veszedelmet hozva az egész nemzetre.

Hogy Wesselényi halálával mennyire elveszít a szövetkezés minden komoly tartalmat, azt először is a Nádasdy magatartása bizonyítja.

Mint az országnak Szelepcsényivel együtt helytartója, hogy az udvar bizalmát biztosítsa, a besúgás nemtelen eszközéhez folyamodik s Lipót és tanácsosai figyelmét két ízben is felhívni igyekszik a magyarországi összeesküvésre. De ezzel egyéb célja is van. A nádorválasztás utógondolatával országgyűlés egybehívására akarja az udvart kényszeríteni. Reménye azonban meg hiúsul. Mert Bécsben meglehetősen bizalmatlansággal fogadják híreszteléseit, országgyűlésre pedig, mivel a nádori szék betöltését nemcsak sürgősségűnek, hanem az udvar politikájával éppen ellentétes dolognak találják, nem is gondolnak. A kicsinylés és mellőzés sodorja azután a másik szélsőségbe, a midőn elkesere-

désében a bécsi kormány iránt táplált gyűlöletét „*Oratio*“-jában és Elmélkedéseiben önti ki.

Oratóját már ismerjük.

Elmélkedéseiben azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mely nemzettel kellene Magyarországnak szövetkeznie? Itt is az ország siralmas helyzetéből, a német szomszédság és a vallási egyenlenségek okozta sanyarúságból indul ki s első sorban is a vallási sérelmek békés elintézését javasolja. A szerencsétlen helyzetből való kibontakozás egyik eszközét: a fegyveres felkelést, habár a magyar nemzet fegyverre született is, mostani fegyelmetlensége és fejetlensége miatt nem ajánlhatja. A mi a külfölddel való szövetkezést illeti, vajjon melyik nemzettel egyesülhetnénk? Nem szövetkezhetünk sem a hitszegő törökkel, sem a gyenge, magyar-gyűlölő és előttünk is ellenszenves osztrák házzal, sem az önmagukban is meghasonlott és az udvarral tartó Cseh, Morva és más szomszéd országokkal és lengyelekkel, sem a feslett életű, állhatatlan franczia királyllyal, de nem vezetne célhoz a kozákkal, muszkával stb. való szövetkezés sem.

Nincs más hátra tehát, mint „ha akar boldogúlni a magyar, legyen egyetértő, titoktartó, költséget, fáradságot ne kiméljen, serényen lásson hozzá, mert későbbben lehetetlen lesz még az is, mi most lehetséges volna, mert jobban elfogyunk.“¹ A két irat ugyan nem látott napvilágot, csak egy-két bizalmas emberének mutatta meg, de elképzelhető, hogy forradalmi hangjuknál fogva akár elmondva, akár elterjesztve, mennyire alkalmasak lettek volna arra, hogy az amúgy is elkeseredett közhangulatot a végső-kig korbácsolják fel. Így azonban csak szaporította azokat a bűnadatokat, a melyek szerzőjüket a vérpadra juttatták.

A bécsi kormány vádjai közé sorolta még a forradalmi iratokon kívül a Bory és Witnyédy kalandos terveit, valamint az Apaffyval való szövetkezést is. Bory Mihály ugyanis a Körmöczről Bécsbe küldendő 200,000 frtot le akarta foglalni. Witnyédy István azt tervezte, hogy Lipótot vadászat közben el kell fogni s majd akkor könnyű lesz tőle Magyarország részére engedményeket kicsikarni. Az Apaffyval való szövetkezés értelmében pedig Apaffy segíti a tervezett fölkelést. Sőt Nádasdy Zrinyi Péterrel együtt hitlevelet is ad ki Apaffynak, a melyben mindketten keresztény hitükre, lelkiismeretükre és lelkük üdvösségére fogadják, hogy szövetségüket a fejedelemmel szentül és igazán megtartják, Erdély és fejedelmének romlására és veszedelmére sohasem törnek. „Az Atya, Fiú, Szent Lélek; teljes Szent Háromság egy bizony Isten, a boldogságos Szűz és Istennek minden szentei úgy segítjék őket!“

¹ Pauler: id. m. I. 188—192. l.

Mindez azonban csak terv maradt. A körmöczi pénz lefoglalása megghiúsult. Witnyéd veszélyes tervétől maga Zrinyi Péter is visszariadt, Wesselényi meg éppen betiltotta. Az Apaffyval való szövetkezés is csak papiroson történt meg, mert a hitlevél el sem jutott hozzá.

Nádasdynak ezekből a szerepléseiből rikitóan alakul ki az ő sötét jelleme. — Előttünk van a nemzet és a trón közt lebegő országbíró alakja, a kit az áramlatok, hol ide, hol oda hajtának. Szövetkezik az interessatusokkal, árulkodik az udvarnál, majd ismét a forradalmár álláspontjára helyezkedik, hogy a végső veszedelem idején a trón elé vesse magát — bocsánatért és kegyelemért.

Nádasdyn kívül, azonban akadtak más árulók is. Ugyanis *Iványi Fekete László* és *Barkóczy István*, Szelepcsényi primás előtt teljesen leleplezik az összeesküvést. A megrémült Szelepcsényi azonnal értesíti az udvart, mire a bécsi miniszterek, habár még most sem fognak semmitéle intézkedéshez, komolyan kezdenek a magyar ügyek iránt érdeklődni, a mely érdeklődés a vezetők gyávasága, ingadozása s hebehurgyasága szerint, a mozgalom s a főemberek egyenes vesztére, mindegyre fokozódik. Bécsben különben más úton is hírt vesznek a magyarok mozgólódásairól. A török követség útján tudomást szereznek Apaffy mindazon lépéseiről, a melyeket a magyarok érdekében tesz a portánál. Sajnos, a török hol hitegeti, hol egyenesen elutasítja Apaffy küldötteit. Hasonló kudarczczal találkoznak Zrinyiek a francia király részéről is. Mert XIV. Lajos, a mint a francia politika többé nem szorúl a magyarokra, egyenesen kijelenti, hogy nem szerződhet többé a magyarokkal.

Zrinyi Péter pedig, midőn keserűen tapasztalja, hogy a francziákra többé nem számíthat, még egy lépésre határozza el magát. Lengyelországba akar menni, hogy ott vejét I. Rákóczi Ferenczet királynak választassa meg. Gremonville lebeszélésére azonban ettől a szándékától elállni kényszerül. Ennyi balsiker csüggesztő hatása alatt, sejtve a veszedelmet is, a mely Bécs felől fenyegeti, beleegyezik abba, hogy Széchy Mária, Bory útján Bécsben feljelentést tegyen az ügyről, bünbocsánatot kérve mindkettőjük számára. Bory sietve tesz eleget a megbízásnak, s Rottal János gróf bécsi tanácsosnak körülményesen előadja az összeesküvés történetét és írásbeli jelentést tesz mindazokról az iratokról, melyek a Wesselényiné birtokában vannak, kiemelve különösen a Nádasdy szövetségleveleit. Ebből látjuk, hogy e följelentésnek kettős célja volt: tisztázni s menteni Zrinyi Pétert és Széchy Máriát és bevádolni Nádasdyt. Nádasdyt csak hiányosan értesítették a följelentésről, úgy, hogy az országbíró ez idő

szerint még nem is sejtette, hogy micsoda zivataros felhők tornyosúlnak felette.

A veszedelem annál fenyegetőbb volt Nádasdyra nézve, mert Zrinyiek vetélytársának és halálos ellenségének szolgáltatták ki. Rottal János, magyar nevelésben részesült anyja Mária, Thurzó Szaniszló nádor húga volt, Lipót német tanácsosai között senki sem ismerte jobban a magyar ügyeket, mint ő s összeköttetésben volt a legtöbb magyar főúri családdal. Az ausztriai háznak sokat köszönhetett és éppen ezért feltétlen híve volt Lipótnak, de azért nem gyűlölte a magyarokat, habár túlzásaikat elítélte. Mint a magyar ügyek ismerője, több magyarországi küldetésben vett részt s mindenképen rajta volt, hogy itt nagy és befolyásos szerepet biztosítson magának, így álmai közé tartozott a nádorság is; Nádasdy azonban útjában állott. Ezért volt az országbíró esküdt ellensége, a kit minden módon lehetetlenné tenni törekedett. Most is kapva kap a Bory följelentésén s kezébe veszi a magyar ügyeket, szorgosan gyűjtve az adatokat Nádasdy ellen, a kit nemzeti érzületéért már 1666-ban is följelentett Lobkowitznál, a bécsi haditanács elnökénél.

Már 1669. január 30-án bemutatja az összeesküvés iratait a titkos tanácsnak, ezek között voltak a szövetséglevelek, a francia, a török s erdélyi összeköttetésre vonatkozó iratok és az interessatusok bizalmas levelei.

Zrinyi Péter azonban a meghódolás és feljelentés után sem tud nyugodni.

A bánt a bécsi kormány a felvidékre küldi, hogy a protestánsok kérelmeit magánuton intézze el s e végből békítse ki Báthory Zsófiát, illetőleg fiát: I. Rákóczi Ferenczet a protestánsokkal.

I. Rákóczi Ferencz ez idő szerint már vagyoni tekintetben teljesen fölszabadult anyja gyámsága alól, Erdélyben az övé volt Görgény és Balásfalva, Magyarországon pedig ura volt az ősi apai jószágoknak, Makoviczának, Sárosnak, Szerencsnek, Ónodnak és Vadászinak, a mádi és zombori jószágok reá eső részével. De minden gazdagságánál is nagyobb kincset bírt páratlan erényekkel jeleskedő, ragyogó szépségű ifjú hitvesében: *Zrinyi Ilonában*.

VII.

Zrinyi Ilona Zrinyi Péternek és Frangepán Anna Katalinnak volt legidősebb leánya. Nevelését tevékeny, nagyravágyó anyjától kapta. De nem csekély hatással voltak lelkére atyja és nagybátyja, a két világszerte ismert hős, vitéz csoda tettei. Ezek a magasztos

példák keltették fel benne azokat a ritka honleányi erényeket, a melyeket mindig kegyelettel fog benne csodálni az utókor.

Ilonának sok kérője volt, a többi között Rottal János gróf is, anyja politikai számításai s a Gremonville tervei azonban úgy követelték, hogy atyja óhajta ellenére is I. Rákóczi Ferenczhez

ZRINYI ILONA.

menjen nőül. Gremonville a magyar mozgalom érdekében tartotta szükségesnek a házasságot, hogy ezzel a nyugati és keleti vármegyék közt szorosabb kapocs jöjjön létre. Frangepán Anna is politikai ábrándjainak megvalósulásához akart e házasság révén közelebb juthatni. Hasonlóan része volt még e házasság létrejöttében Széchy Máriának is.

Az eljegyzés az 1665. év nyarán, a trencsényi fürdőkben ment végbe, a hol az előkelő vendégek közt jelen volt: Wesselényi Ferencz nádor, Rákóczi Ferencz s anyja Báthory Zsófia és Zrinyi Péter, Ilona leányával együtt.

Nem lehetetlen, hogy az összeesküvés első szálai ez alkalommal szövettek először s nagyon valószínű, hogy Zrinyi Ilona nemcsak anyja akarata előtt hajolt meg, a midőn kezét a nála két évvel fiatalabb Rákóczinak szerelem nélkül nyújtotta oda. Mert a huszonkét éves hajadon ismerte hazája gyászos helyzetét s honleányi érzelmei is nem kevésbé késztették arra, hogy az érte lángoló Rákóczi-sarjadék hitvesévé legyen.

Az eljegyzés megtörténte után Báthory Zsófia szétküldi a lakodalomra szóló meghívó leveleket. Érdekes és tanulságos voltáért egyet, a mely Barsvármegyének szolt, ime be is mutatok :

Illustrissimi, reverendissimi, admodum reverendi, spectabiles, magnifici, generosi, egregii et nobiles domini nobis observandissimi.¹

Istennek ezaránt való rendeletéhez s a közönséges római anyaszentegyháznak szokott folyásához mindkét részről való akaratok meg egyezvén, alkalmaztatta életének folyását az mi első szülöttünk, szerelmes fiunk Rákóczi Ferenc Erdélynek választott fejedelme, kívánván azzal is, hogy nagyemlékezetű édes eleinek egyetlen egy maradéka s ága lévén, következő hosszú időre jó emlékezeteket, nemzeteket Isten áldásából az házasságbeli kötelesség által terjessze. Kire nézve anyai javallásunkból jegyzette el magának az méltóságos Zrinyi Péter horvátországi bán uram szerelmes hajadon leányát, gróf Zrinyi Ilona asszonyt. Mely lakodalmi solemnitásnak az jövődő martius havának első napját megírt bán uram s több jóakaró atyámfiak tetszésekből zborói kastélyunkban Makovicza vára alatt rendeltük megtenni. Minek okáért, hogy annál becsületesebben legyen, kgket is kérjük nagy becsülettel, az megírt napon és helyen idején becsületes atyjokfiak által jelen lenni ne nehezteljen. Kgktől kedvesen vesszük kgk jelenlétét és választ várván, kívánjuk Isten tartsa és éltesse kgket sok esztendeig jó egészségben. Datum in arce nostra Munkács 2. Januarii 1666. Earundem dñum etc.

affectionata

Sofia Bátori m. p.²

Hogy mily fényes volt a fejedelmi menyegző, bizonyítja a meghívott násznép díszes névsora :

Anno 1666. 11. januarij.

A mi Kegyelmes Urunk Méltóságos Rákóczi Ferenc uram ő Nagysága etc. etc. lakodalmi solennitására invitált Méltóságos Uraknak ő Nagyságoknak és több főrendeknek nevek így következnek :

¹ Az egyeseknek küldött meghívó-levél megszólítása : Generose Domine, nobis honorande !

² Tört. Tár. 1893. 58. Szerémi közlése.

Imperatorii Romanorum, Impera-
trici. Regi poloniae et Reginae.
Palatinus uram ő Nagysága
Érsek uram ő Nagysága
Cancellarius uram ő Nagysága

Gróffok:

Forgács Ádám uram
Bottyáni Christóff uram
Bottyáni Pál uram
Kéry Ferenc uram
Szécsy Péter uram
Draskovitth Miklós uram
Erdődi Ádám uram
Eszterhássi Pál uram
Listius János uram
Eszterhás Ferenc uram
Draskovitch János uram
Erdődi Imre uram
Szécsy György uram
Illésházy György uram
Czobor Imre uram
Tököli István uram
Balassa Bálint uram
Pálffi Miklós uram
Illésházi Gábor uram
Ep. Rud. Georgium Bársony
Ep. Rud. Eppum Jaurien
Ep. Ref. Thoman Pálffi
Ep. Ref. Eppum Váczien
Ep. Ill. Eppum Vesprimien

Spectabiles et Magci Dni.

Révay Ferencz uram
Pető László uram
Berényi György uram
Tököli Miklós uram
Révay László uram
Lippay János uram
Petrőczy István uram
Amadi Ádám uram
Révai Sándor uram
Ostrositth Mátyás uram
Poson. Camer.
Hedli Mátyás

Eszterhássy János uram
Cziráky Ádám uram
Baranyay Tamás
Eszterhássy Mihály
Eszterhássy Farkas
Sennyey Albert
Jakussitth Imre uram
Serényi András uram

Generosi Domini.

Mórocz István
Nagy Ferenc de Leszenye
Keresztúry László
Bársony János
Majláth Miklós
Kerekes András
Rabbi István
Radványi István
Mayláth Péter
Sárkány János

Liberæ Regiæque Civitates.

Pozsony
Kassa
Eperjes
Szébin
Lőcse
Bártfa
Körmöcz-Bánya
Selmecz-Bánya
Besztercze-Bánya

Inclyti Comitatus.

Bars
Trencsén
Nyitra
Turucz
Liptó
Bereg
Ugocsa
Borsod
Torna
Sáros
Zemplén
Abaujvár
Szepes

Ungh
Szatthmár
Szabolcs
Heves
Gömör

Ex. Cottu Sarosien.

Sztankay András Vice-Comes
Kapi Gábor uram
Semsei Ferenc
Szemere László
Dévényi Péter
Holló Zsigmond
Sennyei János
Szinyey Christóff
Dobai András Notarius
Dobai Zsigmond

Judlium.

Sárossi Sebestyén
Tahi István
Dobay Christóff
Fejérpataky Ádám
Pécsy Ádám
Pécsy András
Pécsy Gápar
Vér Mihály
Soós György
Fejérpataki Zsigmond
Úsz István
Bertóti János
Bertóti Sámuel
Bertóti Christóff
Dezsőffi Ferenc
Dezsőffi György
Berzeviczy Zsigmond
Ibráni István

Zemplénvármegye.

Tárkányi István uram
Cserney Pál
Sigismundus Bárczi
Valentinus Csernell
Vicarius Ujhélien.
Abbas Terebesien.

Georgius Bónis
Ladislaus Galambos
Petrus Kazinczy
Ladislaus Szemere
Franciscus Rákóczi, körtvélyesi
Barkóczy János
Bánffi Nagy-Mihály Ádám

Aba-Újvármegye.

Georgius Csernell
Ladislaus et Stephanus Fáy

Praepositus Capituli Agrien.

Andr. Mokcsay
Stephanus Szent-Pétery
Fígedi Nagy András
Petrovay György
Komjáthi Zsigmond

De Cottu Ung.

Orosz Pál (idősb)
Gesőczy László
Baranyay Gáspár
Komjáti István
Palatics Gábor
Nagy-Mihály Ádám et Pongrácz

Beregben :

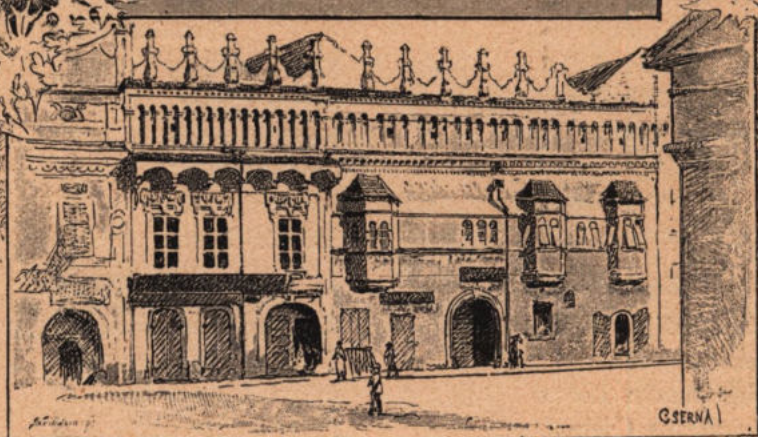
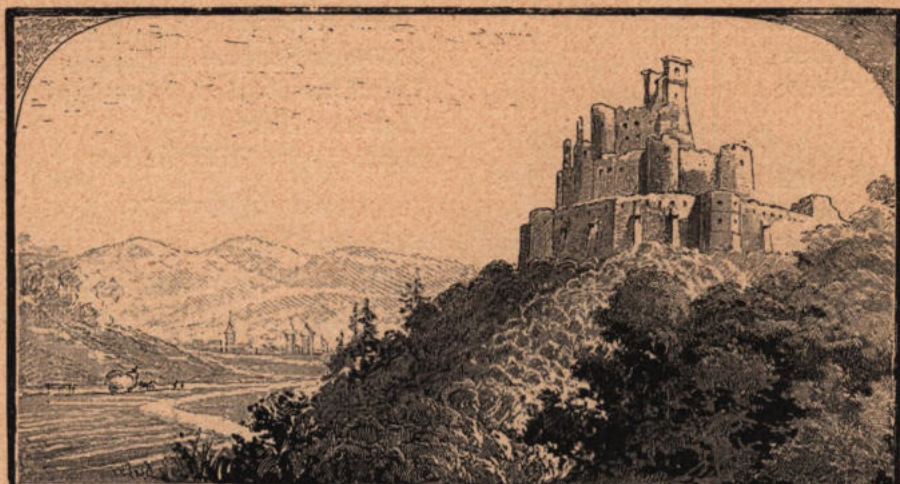
Gulácsi Ambrus
Kisfaludy György
Lónyay Gábor

Szatthmárból :

Kende András
Kende Gábor
Kende Márton
Gyulaffi László
Szodoray Mihály
Sulyok Ferenc

Relictae Dominæ.

Kemény Jánosné asszonyom
Homonnainé asszonyom
Prínyi Zsigmondné
Forgács Istvánné
Dessőffi Istvánné
Szemere Pálné

G. SERNA

Forgács Éva

Erdődi Gáborné

Erdődi Györgyné

Szécsy Dienesné

Nyáry Lajosné

Pozsonyi kamara :

Praefectus Zicsy uram

Camer. Posonien.

Camer. Scepusien.

Caplum Scepusien.

Caplum Agriensen. et

Caplum Leleszien.

Károli László uram

Peréni Gábor

Palocsay István

Barkóczy István

Barkóczy Sándor

Barkóczy György

Serédi Benedek

Keglevics Miklós

Prinyi Ádám

Sennyey Ferenc

Vesseléni László

Prinyi Ferenc

Csáki Péter

Csáki István

Csáki Pál

Réday Ferenc

Andrássi Miklós

Melit Péter

Vay Ábrahám

Forgács Miklós

Az Lengyelországból :

Az Marsalk ő Nagysága

Princeps Visnyovicius

Eppus Craccovien.

Palatinus Lublyovien.

Domina Premislen.

Castellanus Bicsen.

M. D. Rojowski

M. D. Chleviczki

Cancellarius Regni

Visnyowiczki Herceg

Konyhamesterek :

Hedri Boldizár

Hedri István

Halápi Márton

Gergellaki Miklós

Koháni Péter

Marín Péter

Frisnayderek :

Hakker Mihály

Hakker Christían

Senlebb Mihály

Gazda 64 lészen.

Főgazda: Pető Zsigmond uram

ő Nagys.

Barkóczi Ferenc uram ő Nga

Ujfalussi Zsigmond uram

Bárczi Márton uram

Szent-Iványi Mihály uram

Vas Márton uram

Orosz Pál

Bertóti Gábor

Luzinszki Sámuel

Melczer János

Révész Ádám

Cserőczy Christóff

Szegi Péter

Úsz Ferenc

Belleváry Miklós

Kassai két Ő Fölsége porkolábja

Kinisi János

Pécsy Gábor

Horváth István az komlóssi

Bessenyei Mihály

Dobay Zsigmond

Csicsery Ferenc

Berzeviczy Zsigmond

Kálnássy Gábor

Hartányi András

Dubay András

Orosz János

Sárossi Sebestyén

Tahi István

Fejérpataki Ádám

Dobai Christóff
 Raszlavicz János
 Szendi István
 Palatics Gábor
 Sárossi György
 Bertóti Ádám
 Szegedi János
 Kiss István
 Kaposi János
 Gombos István
 Gombos János
 Földi Zsigmond
 Labsánszki Albert
 Túri Ádám
 Nemessányi István

Sárossi István
 Bánffi Nagy-Mihályi György
 Iffiaabb Ujfalussi Zsigmond
 Rayner János
 Fodor János
 Pető János
 Lucsánszki Boldizsár
 Virginás Lőrinc
 Kálnássy Sándor
 Bécsy István
 Tivadar Zsigmod
 Sztankay Lajos
 Sztankay Miklós
 Roskováni Christóf
 Korponay Miklós

(Eredetije a Rákóczi-levéltárban Vörösvártt; egyszerű jegyzék, a közölt rendben, két íven.) Közli: *Thaly Kálmán*. Tört. Tár. 1881. 586—589.

Elérkezett a lakodalom várvavárt napja. 1666. márczius 1-én Bártfa városa ünnepi díszbe öltözött. A reggeli órákban a polgárság, élén a városi tanácscsal, a déli kapun kiindulva, a város határa felé siet, hogy fogadja Zrinyi Ilonát és Bártfa falai közé kísérje.

Ugyanakkor lelovagol Makovicza várából arája elé Rákóczi Ferencz is, vendégei fényes csapata, s az ónodi zászlóalj kíséretében. A menyasszony atyja, Auróra Veronika húga és egy horvát püspök társaságában érkezik meg, Bory uram fényes öltözetű lovagsapatától kísérve. A kölcsönös üdvözlések után Ilonát kis húgával együtt beültetik az érte küldött aranyos hintóba, a mely elé hat pompás almás szürke, kékre festett sörényű és farkú, ezüstös hámba fogott ló van fogva. A hintó mellett kétoldalt lovagolnak a Széchy és a Zichy úrflak, mögöttük egy főúr hintója robog a horvát püspökkel, míg a fejedelem, az örömapa, a főpapok s a többi násznép lóháton kísérik a menyasszonyt. A menetet Bory nyitja meg „paripás, fegyveres, karabínyos, köntösös“ horvátjaival, a fejedelem kornyétájával s az ónodi zászlóaljjal.

A menet a tanácsház épülete előtt állapodik meg, a melynek első emeleti nagytermében a város bőkezűségéből és a lakosság hódolatának kifejezéséül gazdag lakoma várja a fejedelmi násznépet. E lakomán a jegyespár hozzátartozóin kívül részt vesznek a többi között: Szelepcsényi György esztergomi érsek és primás, a ki nemcsak az esketési szertartást van hivatva elvégezni, hanem Báthory Zsófia egyenes felkérésére a király személyét is képviseli, továbbá Pálffy egri és Bársony nagyvá-

GRÓF FRANGEPÁN FERENCZ.

radi püspök, Teleky Mihály és Bethlen Miklós, Apaffy erdélyi fejedelem képviselői, Pethő Zsigmond és számos más főrangú magyar és lengyel úr. A lakoma alatt a városi tanács, a város czímerével díszített, remek ezüstös serleggel kedveskedett a menyasszonynak.¹

Majd a vendégség befejeztével fölkerekedik a násznép s víg zeneszó mellett, nagy néptömegetől kísérve az előbbi sorrendben Hosszúrét nevű faluig halad, itt a falu melletti sík mezőn megállapodik, s régi szokás szerint versenyfutást rendez. Első díjúl „megtűznek“ egy ékes koszorút, a melyért Rákóczi öt lova versenyez a bán egy török lovával. A koszorút a fejedelem Egyiptom nevű lova nyeri el, a melyen Kún Kelemen ült. A győztes fejedelem boldogan nyújtja át arájának a nyert ajándékot. A második díjat, egy vég skarlát posztót — habár a czélnál elesett — a bán, a harmadik díjat a fejedelem lova nyerte el.

A verseny végével a nászsereg a sűrű fenyves és gyertyánfa-erdővel borított hegynek veszi útját, melynek tetején százas cserfákkal díszlő rétség terül el, s éjszaknyugati lejtőjén a zborói vár magaslik ki. Az esketést este hat órakor a primás végezte a várkapolnában, mely a vár legfelsőbb részének déli szárnyépületét foglalta el.

Az esketés után három gazda bemutatta a menyasszonynak az ajándékokat, majd erre díszlakoma és táncz következett egész kivilágos-kivirradtig. Az egykorú följegyzés szerint a bánnak különös jókedve volt, a tánczban maga is részt vett Pethő Zsigmondnéval.²

A lakodalom lezajlása után a boldog férj Munkácsra siet, hogy bájos feleségét bemutassa anyjának, Báthory Zsófiának. Pár napi itt időzés után néhány évet Sáros-Patakon töltenek házias csendben és nyugalomban, fejedelmi pompától környezve.

Ez a külső fény azonban nem tehetette Ilonát igazán boldoggá. Nem csak azért, mert — a mint tudjuk — nem szíve hajlamát követte, a midőn Rákóczi felesége lett, hanem, mert érte rajongó férje minden odaadása mellett sem tudta feledtetni azon magasabb szellemi tulajdonságok hiányait, a melyek egy fenkölt lelkű nőt, mint a minő Zrinyi Ilona volt, meghódítani képesek. Még anyai örömekben sem volt része, mert elsőszülött gyermeke György, születése után néhány nap múlva megszűnt élni, s azon-túl majdnem öt évig gyermektelen maradt.

De ha Ilonának azon évek alatt, a melyeket 1670-ig Pata-

¹ Hasonló „gálya forma“ a város czímerével és nevével ellátott poharat nyujtanak át ez alkalommal Kassa város nevében Rákóczinak Kassai István és Tornai András kassai tanácsosok. (Kassa város jegyzőkönyve).

² Horváth Mihály, Zrinyi Ilona életrajza. Hazánk és a Külföld. 1866. 48. 1867. 6.

kon töltött, nem is volt része a szerelem nyújtotta boldogságban, a megpróbáltatás minden elképzelhető sanyarúságait még csak ezután kellett végig szenvednie. Hogy lelke egyensúlyát az őt ért csapások özönében is meg tudta őrizni, az csakis mély vallássosságában, a gondviselés akaratába vetett keresztényi megnyugvásában és szilárd, férfias jellemében leli magyarázatát. Az összeesküvés lelkes örömmel, bizonyos büszkeséggel, de egyszersmind aggodalommal töltötte el lelkét. Mert a bécsi kormány elleni fegyverkezéstől a haza sorsának jobbra fordultát remélte s büszke volt arra, hogy a szövethető hazafiak között családja viszi a vezérszerepet. De azért a mozgalom sikere iránt korántsem táplált vérmes reményeket, sőt meg lévén győződve a harc kétes kimeneteléről, övéinek helyzete erősen aggasztotta. Hogy pedig félelme nem volt alaptalan, azt a jövő szomorúan bebizonyította.

VIII.

Rákóczi Ferenczet már az 1668. év január havában kereste föl Zrínyi Péter Patakon, a mikor is nejét a háborgó protestánsokkal akarta kibékíteni, hogy őket egy nagy szövetség tervének nyerve meg. Rákóczi már akkor nagykorú volt ugyan, de még teljesen anyja befolyása alatt állott, a ki gyóntatójával, Kiss Imre jezsuitával hallani sem akart az egyezkedésről, de viszont, a Rákócziak iránt táplált gyűlöletük miatt, a protestánsokkal sem lehetett boldogúlni. Ez irányban tehát meddő volt a Zrínyi pataki látogatása. Élt azonban az alkalommal és Rákóczinak szól egyet-mást tervéről, sőt meg is eskette, hogy titkát híven megőrzi és vele holtig való „correspondentiát“ tart. Rákóczira még ekkor természetesen nem igen lehetett számítani anyja befolyása miatt és mert félt a protestánsoktól.

Zrínyi második látogatása az említett hivatalos küldetés alkalmával történt az 1669. év ápril havában. Most már könnyebben és bátrabban beszélhetett az ifjú fejedelemmel, s éppen ezért a bán e lépése sikerre vezetett. Ráveszi ugyanis az anyja gyámsága alól immár teljesen felszabadult Rákóczit, hogy adja vissza a protestáns papok iskoláit és jövedelmeit és biztosítsa a protestánsok szabad vallásgyakorlatát. És a mint ezzel a kiegyezéssel a fejedelem helyzete megváltozik, mert kedvező hangulatot kelt a protestánsokban, ezt a fordulatot Zrínyi arra használja, hogy vejét beleavatja a mozgalomba, sőt levelet is irat vele XIV. Lajoshoz, hogy újabb segítséget kérjen a francia királytól. A követséggel Gicha Kázmér, fiatal lengyel nemest bizzák meg, utasításul adva neki, hogy az ősi szabadságában

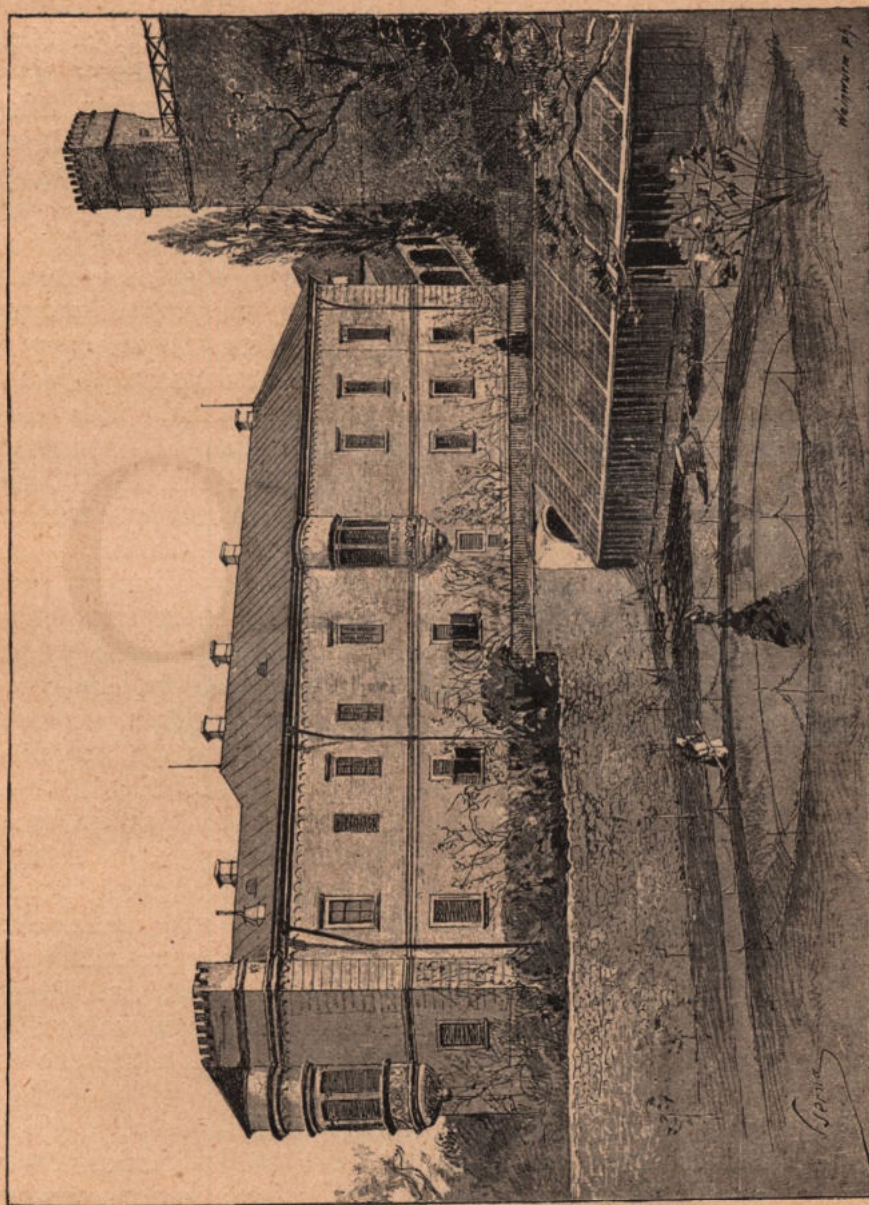
megtámadott Magyarország nevében kérjen a francia királytól segélyt, vagy legalább 60—70,000 tallért készpénzben, ha pedig e támogatását megtagadja, úgy ő se számítson többé a magyarokra. Utiköltségül Gicha Rákóczitól 1000 tallért, Zrinyitól 28 aranyat kapott.

Pedig a francia támogatásban Zrinyi már maga sem hitt. De hát hebehurgyasága ellenállhatlanul ragadta egyik végletből a másikba.

Kevéssel azután, hogy a francia király segítségeért kapkodik, a Rottal felszólítására ismét vallomást tesz és pedig az eddiginél is részletesebb és Nádasdyra nézve terhelő vallomást. Rottal ugyanis az 1669. év április 28-ra összehívott eperjesi gyűléssel vallott szégyenletes kudarczát, a mennyiben a felvidék sérelmei tárgyában a 13 vármegyével és a szabad királyi városokkal nem jutott megállapodásra, egyenesen a Nádasdy titkos működésének tulajdonította. Ezért újabb vádanyagra volt szüksége, ehhez pedig Zrinyi Péter vallomása útján juthatott a legkönnyebben. Természetesen rajta volt, hogy a vallomás teljesen megfeleljen az ő céljainak.

Zrinyi Péter e szolgálatáért bűnbocsánatot nyert Lipóttól. Rottal ünnepélyesen megígérte, hogy összes bűnei feledve lesznek, ha megmarad a király iránti hűségében. A bán mindent megígért, sőt személyesen is bocsánatot kért Lipóttól és hűséget fogadott neki, de csak azért, hogy ígéretét nyomban megszegje. Wisnioviczki Mihály lengyel királynak a császár nővérével Eleonora főhercegnővel kötendő házasságát akarja megakadályozni; azt kívánja, hogy a lengyel király ne osztrák, hanem dán hercegnőt vegyen feleségül.

A követnek adandó utasításban erősen kikel a Habsburg-ház és Lipót ellen, s az osztrák kormányt erőszakossággal, jogtiprással vádolja. „A császári udvar — írja utasításában — a lengyel királyt ugyanazon örvénybe akarja rántani, melyben maga van, a tervezett házasság által, mert ennek folytán szükségképen szövetségnek kell keletkezni Lengyelország és Ausztria közt. . . . Mi hasznot vagy könnyebbséget várhat a lengyel nemzet oly fejedelemtől, mint a gyenge eszű Lipót, ki csak színházakkal, multságokkal foglalkozik, egy perczet sem tölt fontos vagy vitézi tettekkel, mindenben minisztereinek szenvedélye és magán érdekei által vezéreltetik, a nélkül, hogy maga valaha valamit határozott volna. Kinek pénztára ki van merítve, kinek hitele nincs, kit szomszédjai megvetnek, barátjai csekélybe vesznek, alattvalói gyűlölnek. Ehhez járul a megrögzött gyűlölet Magyarország ellen, melyet szeretnének megrontani. . . . Mit vár Lengyelhon egy ilyen államtól? . . .

A RÁKÓCZI-KASTÉLY SÁROS-PATAKON.

. . . . Az osztrák kormány csak mások nyugtalan-ságában nyer maga számára békét, mások szerencsétlenségében keresi szerencsáját és a szabadság kiirtásában, Magyarország teljes leigázásában keresi nagyságát és dicsőségét. Nincs a világon kormány, mely annyira meg volna romolva, annyira el volna telve ádáz érzelmekkel Isten és a nemzetek jogai ellen és a mi legszomorúbb: a legkisebb remény sincs, hogy megváltozzék, vagy megjavuljon. A kormány vesztébe rohan. Minden tartománya, főkép Magyarország bosszuért kiált. Lengyelhonnak Magyarhonnal kell szövethetnie, egy magyarnak alkalmaztatni a lengyel udvarnál, ki lengyel szolgálatban a magyar ügyeket végezze; s ha szövetséget keres a király, ne Ausztriával, hanem Oroszországgal szövethetnék, mi Magyarországnak és Lengyelországnak egyaránt hasznára fog válni.¹ A követ-ségre alkalmas embert sógrától, feleségének öccsétől *Frangepán Ferencztől* kér, a ki ez idő szerint Bécsben tartózkodik.

Az ifju, még csak 26 éves Frangepán Ferencz, híres családjának utolsó sarjadéka. A lefolyt háborúban ő is részt vett Zrinyi Péterrel együtt s a békekötés heves ellenzői közé tartozott. Az összeesküvésbe nem volt beavatva, sőt mindent eltitkol-tak előtte, mert kémnek tartották. Sokat utazott, tanult, olasz műveltségű, inkább horvát, mint magyar érzelmű ember volt. Zrinyi Péter azért is fordult hozzá, hogy a követnek szóló horvát nyelvű utasítást olaszra fordítsa. Majd, a mint baráti jobbot nyújtva sógrának, az eddig egymástól idegenkedő bajtársak kibékültek s Frangepán sejtve, hogy Zrinyinek titkos mondani valója van, biztosította hallgatásáról, Zrinyi beavatja terveibe. „Talán Isten is úgy akarja,“ — úgymond a többi között — „hogy a lengyel király Magyarország királyává is lesz és hábo-rút fog kezdeni a török ellen“. Frangepán készségesen szövethet-kezik sógrával, követül pedig Zrinyi óhajtására a szolgálatban álló Bargigli Ferencz, olasz dominikánust bocsátja rendelkezé-sére. Bargigli el is járt a követtségben, de eredménytelenül.

Zrinyi Péter tehát újabb hóbortjával sem tudott célzt érni. E lépésnek csak egyetlen szomorú következménye volt, t. i. hogy az örvénybe újabb áldozatot sodort magával, a szerencsét-len Frangepán Ferenczet.

Nádasdy körül is egyre szorosabban fonódik össze a háló. Abban a jelentésben, a melyet Rottal az 1669. év június 24-én terjesztett az udvari tanács elé, Nádasdy, mint a magyarországi mozgalmak főintézője szerepel, sőt az 1665. és 1649. óta tör-tént dolgokért is egyedül őt teszi felelőssé. Nádasdy pedig a mint az eperjesi gyűlés tárgyában tartott bécsi értekezleten észre-

¹ Pauler. i. u. I. 263—264 l.

veszi a primás, Rottal és Zrinyi részéről ellene irányuló hangulatot, sejtí az őt fenyegető veszedelmet s mert tudja, hogy Rottal sok dologról értesült, elhatározza, hogy az interessatusok ügyétől végleg visszavonul s a királyhoz őszinte vallomás árán bűnbocsánatért fog esedezni. Bizalmas embere, Donellan Miklós szerzetes útján részletes írásbeli jelentést tesz Lobkowitznál, majd a király lábai elé borúl, sőt írásban is hűséget fogad Lipótnak. Bűnbocsánat helyett azonban csak határozatlan értelmű biztatást kap. November 24. és 27. napjain került ügye a titkos tanács elé, melynek Lobkowitz, Auersperg, Lamberg, Rottal, Montecuccoli és báró Hoher voltak tagjai. Egyesek ugyan az országbíró elfogatását követelték, a többség azonban várakozó álláspontra kívánt helyezkedni s a további intézkedéseket Nádasdy magatartásától tette függővé.

Az udvari politika célja különben nem volt egyéb, mint félrevezetni az összeesküvőket, hogy azok mit sem sejtve, vakon rohanjanak a veszedelembé, azonkívül csupa óvatosságból és gyávaságból, nem ismervén a lázadás arányait, be akarta várni, míg a mozgalom teljesen kifejlődik. Pedig az udvar a magyarországi hangulatot már Rottal első jelentése után is meglehetősen ismerte. A protestánsok vallási sérelmein kívül tudomása volt az általános elkeseredésről, a melyet a török dúlásai s a német katonák garázdálkodásai idéztek elő. E kettős irányú mozgalom egyesülésének könnyen útját állhatja, ha a felpanaszolt bajokat és sérelmeket orvosolni igyekszik. De mindezt nem tette, mert nem akart egyebet, mint hogy szegény nemzetünk önmagát emészsze föl, a Nádasdy jellemző szavai szerint: „saját magával fogyasztsa magát“. Csak azért nem avatkozott a magyar ügyekbe, hogy éppen ezzel a látszólagos semlegességével szítsa és éleszsze a tüzet.

A török kegyetlenségei, a melyekkel parasztot, nemest különbség nélkül üldözött, védekezésre szólították a dunáninni megyéket. E megyék: Nyitra, Zólyom, Hont, Trencsén, Turóc, Nógrád, Pest, Bars, Liptó, Árva. Pozsony nem vett részt a mozgalomban. Nyitra az 1669. év november 28-ra *Körmöcbányára* hívja össze a megyéket, hogy a felségtől oltalmat kérjenek a török ellen.

Az 1670. évi január 28-iki breznóbányai gyűlésre meghívják a 13 felvidéki vármegyét is és ezzel a dunáninni és felvidéki vármegyék egy közös szövetségben egyesülnek. A felvidék már úgy is fegyverkezett, de nem a török ellen. Mert a mint már említettük, minden töröknél jobban gyűlöli a féktelenkedő német katonát. Vallási sérelmeik miatt is elég okuk volt panasza, sőt éppen a vallási kérdés viszi itt a főszerepet. Rákóczi csak nehe-

zen teljesíti a pataki megállapodásokat. A protestánsok tehát fegyverkeznek, összegyűjtik a szükséges pénzt s azt annál bátrabban teszik meg, mert hiszen a török igen alkalmas ürügyül szolgált arra, hogy fegyvert fogjanak. Bocskay István már szervezni is kezdi a felkelő sereget.

Némelyek Rákóczit óhajtják vezérököül, de a nagy többség nemcsak idegenkedik az „apostatától“, hanem gyűlöli is anyjával együtt, a kit nem szánna megölni, javait meg közprédára bocsátani. S vajjon Rákóczi mihez fog e kényes helyzetében?

A fejedelem anyja hatalma alól felszabadulván, a Zrinyi család befolyása alatt állott. Zrinyi Péteren kívül nem kevésbbé irányították elhatározásában: felesége és Frangepán Katalin. Zrinyiné ez időtájt a Felvidéken időzván, a honnan Lengyelországba akart menni, hogy Bargiglit támogassa és a lengyel király házasságát a dán hercegnővel elősegítse, több napot töltött Patakon. E látogatást arra használta föl, hogy vejét megszilárdítsa abban az elhatározásában, a melylyel a Zrinyi szövetségese lett. Rákóczi tehát tevékeny szerepre vállalkozik és hajlandó a háta mögött álló hajdúságot és a felvidéki várak magyar őrségét bármely pillanatban fegyverre szólítani.

Bécs nem csekély aggodalommal értesül a magyarok készülődéseiről. Montecuccoli a magyar várakba német őrség elhelyezését tervezi, a magyarokat pedig hitegeti, hogy majd megkapják az oltalmat. Most már elhatározza az udvar, hogy résen áll, és haderejét 36,000 emberre szaporítja, hogy Magyarország felső és alsó részét egyszerre egy-egy sereggel szállhassa meg. A körmöczi feliratot válasza sem méltatja, a gyűlést törvénytelennek nyilvánítja, küldötteit megdorgálja. A *Kassára* tervezett gyűlést azonban hasztalan tiltja be, mert az 1673. év január 24. napján a tizenhárom vármegye követei, a tilalom ellenére is, összegyűlnek. Rákóczi Kassán régi emberével, Baranyai Gáspárral, Széchy Mária pedig Szepessy Pállal képviseltette magát. Itt először is kiűzik a gyűlés megakadályozására kiküldött királyi biztost, majd felsorolva a felvidék panaszait, emlékiratban kérik a felséget, hogy távoztassa el az országból a német hadakat. Végül elhatározzák, hogy katonát gyűjtenek és pedig tizenkét vármegye 1418 lovast állít ki, míg a behódolt Hevesmegye lovasok helyett 300 rénes forintot ad. Január 28-án megnyílik a *breznóbányai gyűlés*. A dunáninnyi megyék panaszos feliratukban választ kérnek a körmöczi levélre, s február 24-re gyűlést tűznek ki. A megyék e nyílt fellépése újabb gondot okoz a bécsi kormánynak. Szelepcsényi és Nádasdy aggódva beszélnek meg az ügyeket. Nádasdy még most sem mondván le jövőendő nagy-

Diese alle drei sind um willens sehrst hohen verbrüchlich, und begnadigten Meinungs in einem Tag, und Stund, als Anno
letzten April Anno 1671, durch das schwerste Dingerichtel worden.

O FRANGEPAN, was du dem Götze
Him, willst begehrt haben,
Dass man mit dir, machte den Krieg,
Nun, als du bist, verfahren
Hast, hast gelien, du, wahrlich beza
des Lohle in dem Stücken,
Durch solche umschwebel
Hilfsten, dann, Ramen.

NADASTI du, noch, angethan,
Hät, erwidert, mit dir, Uren,
Dass, du, mit, so, kühler, Mann,
Hätte, mehrere, soll, begehren,
Dach, hat, der, Zerstört, dich, zerstört,
Dach, auch, stand, mahnem,
So, der, hat, dir, mit, nicht, erhebt,
Hät, hat, dann, erwidert.

Der, ZANICH, Stem, hat, sein, Mann,
Dach, als, du, nicht, angethan,
Hät, als, sich, so, kühler,
Schalken, in, dem, Stücken,
Dach, du, kühler, den, hohen, Mann,
Dach, auch, den, Mann, zerstört,
Du, du, den, Lohle, hat, zerstört,
Hät, hat, dann, erwidert.

ZRINYI, FRANGEPAN ÉS NÁDASDY KIVÉCZÉSE.

ságáról, készséggel ajánlja föl szolgálatait, de sajnosan tapasztalja, hogy az eljátszott bizalmat nem tudja többé visszaszerezni.

Az engedékenységre hajlandó udvar, a február 24-re hirdett *besztercebányai* gyűlésre Zichyt és Forgáchot küldi ki. A kormány küldöttjei biztosítják a dunáninneni megyéket a felség atyai jóindulatáról, mire a megszelidült rendek kijelentik, hogy ők utolsó csepp vérökig hívei a királynak, és csak a saját védelmükért fognak fegyvert a török ellen.

A megyei gyűlések sorát a márcz. 19-én megnyílt *besztercebányai* értekezlet zárja be, a melyre a kormány a dunáninneni és a felvidéki vármegyéket hívja össze. A királyi biztosokkal szóba sem állnak. Napok munkájába kerül a sérelmek összeállítása. Felhangzanak a régi panaszok, a melyeket a király soha sem hallgatott meg. Felpanaszolják, hogy a magyar ügyeket idegen tanácsosok intézik, nádor nincs, de van a törvény ellenére két királyi helytartó, holott e tiszt csak az országbírót illetné. Kéri a felséget, hogy gyűléseiket, melyeken a haza érdekeit beszélték meg, ne tartsa lázadó fondorlatoknak. S végül a királyhoz intézett levelükben bajaik orvoslásáért könyörögnek, nehogy ők maguk legyenek kénytelenek a jogsértők és fosztogatók ellen oltalmat és segítséget keresni.

Elhangzottak ezek a panaszok mint már nem egyszer, de siket fülekre találtak. Kevés, nagyon kevés jóakarat kellett volna ahhoz, hogy a szorongatott magyarság óhajtsái teljesüljenek s oltalmat találjon a trónnál, a hol azt fiúi, mondhatnók naiv bizodalommal kereste. De védelem helyett üres biztatással, hitegetéssel kellett beérnie. Bécs nem is óhajtotta, hogy nehéz helyzetéből fölszabaduljon, de talán ha óhajtja, sem tudott volna a magyarok sorsán könnyíteni, mert a törökkel szemben gyáván, tehetetlenül állt a gyöngye erővel rendelkező bécsi kormány. Beavatkozását a végső perczekre halasztotta, a mint nem sokára nyílt is erre alkalmá.

Ez alkalmat Zrinyi Péter újabb végzetes lépése szolgáltatta. Őt, a ki már családi hagyományainál fogva is örök ellensége volt a töröknek, ingatagsága, hiúsága s egyéb kivüle eső körülmények, a törökkel való egyezkedésbe sodorták. Már az 1669. év december havában jelentette Rottalnak, hogy a nagyvezér vele alkudozásokba hajlandó bocsátkozni. Rottal, hogy a való tényállást kipuhatolja, megbízza a tárgyalások folytatásával, sőt meghagyja, hogy ajánlja fel szolgálatait a portának. Midőn pedig a török krétai győzelme után Horvátország helyzete veszélyessé válik, felesége és a felsővidékiek biztatásának engedve egyezkedésre lép a szultánnal, illetőleg a nagyvezérrel. Magyar- és Horvátországot 12,000 tallér évi adó fizetésével a szultán védelme

alá hajlandó helyezni, Apaffy helyébe a porta Rákóczi Ferenczet tegye erdélyi fejedelemmé, a budai pasán kívül 30,000 főnyi török hadat bocsásson rendelkezésére. Ezek voltak a főbb feltételek. A nagyvezér ugyan ellenzi a bán kívánságait, de a szultán némi biztatással küldi vissza Zrínyi követét, így a többi között, keresztény hadai fővezérének címezi, de e csekély biztatás is elegendő arra, hogy Zrínyit elvakítsa s készpénznek vegye a porta hitegetéseit.

E közben Apaffy a nagyvezérnél időző követe útján értesül Zrínyinek az erdélyi fejedelemséget illető kívánságáról, a mi érthetőleg megdöbben a magyarországi ügyekkel szemben semleges magatartásra bírja.

Rákóczi Ferencz is nem kisebb megütközéssel hallja a bán „szándékozását, kit“ — írja Apaffynak az események lezajlása után¹ — „soha az előtt nem tudtam, velem nem közlött, annyi- val inkább consensusomat reá nem adtam és hittel is bátran mondhatom, hirem és akaratom ellen gondolta s mozditotta ő kegyelme. Semmi tisztnek kívánására“, — folytatja tovább a jellemző levél — „annyival inkább kegyelmed méltóságos tiszti ellen Istennel s jelen levő haza fiaival bizonyítom, nem igyekeztem, által láthatván akármily kicsiny discrétióval bíró elme is, avagy csak az elmúlt szomoruan említhető példák- ból, hogy efféle ellen- kező szándékozások az két szomszédos országoknak nem állandó békességét s megmaradását, hanem veszedelmes háboruságait nevelnék, kinek csak gondolatjától is irtózni kell . . . Minek okáért kegyelmedet szeretettel kérem, az iránt méltatlanul reám ruházott ítéletekből mint kegyelmed méltóságos személye előtt s mind mások iránt, hogy ment lehessen, e képen hitesse el magával ebben való ártatlanságomat.“

Apaffyt megnyugtatta a fejedelem felvilágosítása. „Igazsággal írom kegyelmednek“² — mondja válaszában kiengesztelődve — „megkeseredett szívvel hallottam s könnyes szemmel is olvas- tam némely levelekből, midőn megértettem volna Bán Uram éretlen és az egész magyar nemzetnek végső veszedelmét siet- tető cselekedeteit, melynek boldog végét Isten adhatja ugyan, de az én elmémet nem tagadhatom, fölülmúlja. Az magam személye ellen, az mely punctumot Bán Uram feltett volt, micsoda indu- lattal viseltetett, ő kegyelme maga tudja . . . Igaz, hogy én is ember lévén, az indulatoktól üres nem voltam, de már az kegyelmed leveléből értvén a dolgoknak valóságát, írásában két- ségem nincsen!“

E levélváltás világot vet Rákóczi szereplésére s következtetni

¹ Rákóczi Ferencz levele Apaffyhoz 1670. május 13. Tört. Tár. 1896. Koncz I. közlése.

² Apaffy válasza 1670. május 28. U. o.

engedi, hogy az erdélyi fejedelemségre komolyan nem gondolatott, mert ez a hiú terv csak a bán ábrándozó elméjében született meg, ez csak az ő „bolondsága“ volt, a mint jellemzően mondja róla egy kortársa.

Zrinyi „ez éretlen cselekedetéről“ az udvar is tudomást szerez török követe útján s nyomban meghagyja Herberstein károlyvárosi főkapitánynak, hogy kísérje figyelemmel Zrinyit és Frangepánt.

Zrinyi még be sem fejezi a törökkel folytatott egyezkedéseit, s már is az udvarral kezd alkudozni, felajánlva kellő kárpótlás fejében a Murakózt és a tenger melléket. Majd, a mint a török segítségébe vetett bizalmát a boszniai pasa címzése is megerősíti, a ki „Magyar-, Horvát-, Erdély- és Moldvaországok fejedelmének s az egész ottomán sereg fővezérének“ szólítja, feleségével s Frangepánnal együtt mód nélkül örül a kitüntetésnek és elbizakodottságában, az 1670. év márczius havában fegyverre szólítja jobbágyait, fölvegyverzi a muraközi nemeseket, sőt a határőröket is megnyerni törekszik.

A felvidékieket is felkeresi biztató leveleivel. Inti őket, hogy maradjanak meg feltett szándékuknál, s ne higgyenek az udvarnak. Most mindent elérhetnek, a mit csak a haza és a vallás érdeke kíván. Örömmel jelenti, hogy a török 12,000 évi adóért hajlandó a magyar nemzetet oltalmába fogadni, végül katonái fizetésére 100,000 tallért kér.

Márczius 10-én ír Rákóczinak is. „Lelkem Fiam Uram! Az Istenért kérem kegyelmeteket, segítsetek most még pénzzel!“ Ha nincs 100,000 tallér, beéri 50,000-el is. „Én immár tűzben vagyok, csak az órája nem tölt, hogy kezdünk a dologhoz. Kezdetek hozzá, a mint Isten bátorságot és erőt adott és nem leszünk elhagyatva.“ Tíz nappal később ismét buzdítja vejét, hogy a kellő órában álljon fegyverbe. Rövid idő múlva megjön a török segítsége. Addig is támogassák őt Rákócziék s ne hagyják el, ő sem hagyja el őket.¹

A felvidékieken kívül erősen számít Tattenbach stájer főúr, a stájer helytartótanács tagjára is, a kivel még az 1667. év folyamán kötött szövetséget. De e szövetségesében csalódni kénytelen, mert Tattenbach meghátrál a cselekvés előtt, sőt a bán terveit bejelenti a stiriai kormánynak.

Zrinyi még be sem fejezi fegyverkezéseit, özvegy sógornője s a zágrábi püspök útján ismét az udvarhoz fordul, megigérve, hogy abban az esetben, ha illő jutalomban részesül, mindennel felhagy.

¹ Pauler i. m. I. 339—340. 1.

Emergy Comte de Töckely general des mécontents de Hongrie, ce Capitaine pour quelques
 mecontentemens quil a receus a la Cour de l'Empereur Leopold, s'est retiré en Hongrie, et
 s'est mis a la teste de quelques mutins du mesme Royaume, et par la suite s'est rendu sy formi-
 dable a cette nation quil a fait soulever tous les Hongrois quil commande presentement en
 qualité de Chef et gouverneur gnal, et pour a payer les desseins a demandé la protection de Mahomet
 4. Empereur des Turcs et a ouvert le passage a les infidèles en 1683. qui sont entrez dans ce Royaume
 au nombre de 200000. hommes et se sont rendus maistres de la plus grande partie de ce beau pays
 dont les peuples ont tant de fois combattu pour la desfence de la Religion et entre autres des Villes
 de Papa, Tets, et Vesperim qui ont receu garnison de ses troupes, ce qui a jette les Hongrois en sy
 grande Consternation quilz desertent toutes les Villes Bourgs et Villages et se refugient a Vienne
 en Autriche dou sa Majeste Imperiale a este contrainte de se retirer et aller a Lintz ne se
 croyant pas en Seurete dans sa Capitale.

Paris chez Hainzelman graveur sur le petit pont a l'escharpe blanche. avec Priuile du Roy. 1683.

GRÓF THÖKÖLY IMRE.

Erre a türelmét vesztett udvar elhatározza, hogy fegyverrel semmisíti meg a bánt s a kegyelem reményében Bécsbe csalja és a midőn Zrinyi hóhortjai betetőzéseül Forstall Márk barátot küldi Bécsbe, hogy a maga és fia számára a varasdi generalatust követelje, s a többi között mintegy 40,000 forintnyi adósságainak kifizetését kéri és egy 500—500 emberből álló dragonyos és könnyű lovas ezredet, e vakmerőségen felháborodva egyszerűen proskribálják, báni s minden egyéb állásától megfosztják, javait a fiskus számára lefoglalják, alattvalóit hűsége alól felmentik, mindazoknak, kik tőle elpártolnak, bűnbocsánatot ígérnek és fejére élve vagy halva jutalmat tűznek.

A felkelés elnyomására az udvar Spankau vezérlete alatt sereget küld ki meghagyva neki, hogy Zrinyit és feleségét élve vagy halva kerítse kézre.

Mialatt pedig Bécsben Forstallt biztatják, s azon vannak, hogy Zrinyit a kegyelem reményében Bécsbe csalják, Zrinyi és Frangepán fegyverkeznek. Frangepán Zágráb vidékén több erőszakosságot követ el, de Herberstein szétveri a fölkelőket és Frangepánt üldözőbe veszi.

Zrinyiéket csüggedés fogja el. A várvavárt török segély helyett Forstall jön meg és pedig tele biztatással. Zrinyi a barát rábeszélésére hűsége biztosítékául János fiát Bécsbe küldi és Lipóttól bocsánatot kér, mihelyt pedig Spankau a Muraközben megjelenik, Frangepánnal együtt, (április 18-án) Bécsbe siet, jámbor hite szerint az ígért kegyelemért, a valóságban — a halálba.

Zrinyi és Frangepán várai ezalatt meghódnak; a német sereg tűzzel-vassal pusztítva, kegyetlenkedve fojtja el a délvidéki mozgalmat.

IX.

Láttuk már, hogy az 1670. év márczius hó végén milyen forrongó hangulat uralkodott a felvidéken, a mely Zrinyi biztatásainak volt eredménye, pedig a nagyvezér a budai pasát egyszerűen eltiltotta minden beavatkozástól.

Rákóczi és Bocskay István — Zrinyi híresztelésein felbuzdulva — április 9-re Sáros-Patakra hívják össze a tettekre kész férfiakat. Összegyűltek: Bocskay, Szuhay, Szepessy, Barkóczi István, Hanyi Péter, Bornemisza Mihály, Forgách Miklós, Báncsy Márton, Kazinczy Péter, Chernel György, Balkó Pál, Rády István, Kubinyi László, Marczibányi Miklós, Komjáthy Zsigmond és Fáy István. A gyűlésen felolvassák Zrinyi márczius 10-én és 20-án kelt leveleit. Az összegyűltekre a bán levelei oly lelkesítő hatással voltak, hogy nyomban a cselekvés terére léptek. Az nap érkezett

Patakra Rákóczi régi ismerőse és komája, gróf Starhemberg Rüdiger tokaji várparancsnok, zászlótartója és még vagy 8—9 tisztje kíséretében. Rákóczi szívesen fogadja, de másnap Szuhay, Bocskay, Szepessy és Kazinczy P. indítványára embereivel felszólítja, hogy adja át Tokaj várát neki, a jogos tulajdonosnak, mert a király garázda katonái csak bitorolják; ha megtagadja, tiszteivel együtt fogságba vetik. A parancsnok, mint Lipót hű katonája, kardját leoldva, megtagadja ez átadást. Rákóczi erre Starhemberget vasraverve tiszteivel együtt szoros őrizet alatt Regécz várába küldi. A megyéket még az nap értesíti a történetről.

Starhemberg elfogatása után Rákóczi Bocskayval együtt ideiglenesen vezérré választatván, az egri pasától 200 lovast kér és *Szerencsen* táborba száll, míg Bocskay az egész Hegyalja népét Tokaj alá rendeli. Április 12-én már 5—6000-nyi, mindenféle gyűlevész nép állott fegyverben Tokaj alatt Zemplénmegyéből és a hajdúságból. Tokaj azonban nem volt hajlandó magát megadni.

Rákóczi felszólítására Zemplén, Ungh és Abauj csakhamar csatlakozik a „beste plundrás német“ ellen. A fölkelők Sáros mellett szétvernek egy kis német csapatot, tiszteit elfogják és Rákóczihoz viszik, majd elfogdossák a postákat, a harminczadokat lefoglalják a választandó gubernátor vagy a magyar király számára, mert „nem kell többé német király, magyar királyra van szükség“. A fölkelők mellé állanak Torna és Borsod is. A magyar végbeli hadak is szívesen követik Rákóczit; Ónod, Szendrő, Diósgyőr, Szepesvára habozás nélkül meghódolnak.

A felkelés a Tiszántúl is gyorsan terjed el Szathmár és Szabolcsmegyékben. Nagy-Károlyt lefegyverzik, a nagy-majthényi sánczot beveszik. Nagybánya is Rákóczi hűségére esküszik.

Az Aranyos-Medgyes melletti „gombás“ erdőben megverik Strassoldo szathmári parancsnok három dragonyos századát. A gombási harczot nem csak az teszi nevezetessé, hogy egyetlen ütközete a Rákóczi-féle fölkelésnek, hanem az is, hogy a csata terve és szerencsés kimenetele Lónyay Annának, Kemény János erdélyi fejedelem özvegyének érdeme, a ki cselédségével hátba intéztetett támadást a német ellen.

Azonban a felvidéki mozgalom sem volt hosszú életű. A mily gyorsan lobbant lángra, oly hamar aludt is ki. Rákóczi helyzete nem volt nagyon vigasztaló. Apaffy, a mint már említettük, felingerelve arra a hírre, hogy Rákóczi erdélyi fejedelem akar lenni, egyelőre visszavonul a magyar ügyektől. Az egri pasa megtagadja a kért 200 lovast. Kassa városa sem mutat semmi hajlandóságot.

Az ez időszertinti kassai német tanács Rákóczi nem nagy örö-

mére csak amolyan : se hideg, se meleg választ ad, a mi lehangolja a mozgalom vezérét. Annál nagyobb örömmel veszi a hirt a kassaiak e példás hűségéről a király. A városhoz intézett levelében megdicséri a polgárságot, s biztatja, hogy maradjon meg továbbra is a trón iránti ragaszkodásában, s tartsa magát távol ez után is minden veszélyes mozgalomtól, különben Zrinyi és Frangepán szomorú példájára elveszi a bosszúálló Istentől s királyától is a méltó büntetést.¹

Nem kevésbé hangolja le Rákóczit a reformátusok szűnni nem akaró ellenszenve s bizalmatlansága, a melylyel még a felkelés hazafias önzetlenségét is kétségbe vonják, nem tartván azt egyébnek a protestánsok ellen irányuló „praktiká“-nál. Erősen követelik Rákóczitól, hogy űzze ki a jezsuitákat és pedig először is a patakiakat. Rákóczi természetesen a legkevésbé sem hajlandó erre. Mint anyja ő is nagy barátja a papoknak, főkép a jezsuitáknak ; gyóntatóját : Millei István jezsuitát egy perczre sem tudja nélkülözni.

Dugába dől Lessenyei Nagy Ferencz terve is, a ki a dunán-inneni megyéket akarja felkelésre birni, de a mint megtudja, hogy Zrinyi Bécsben van, azonnal megszakít minden tervezgetést.

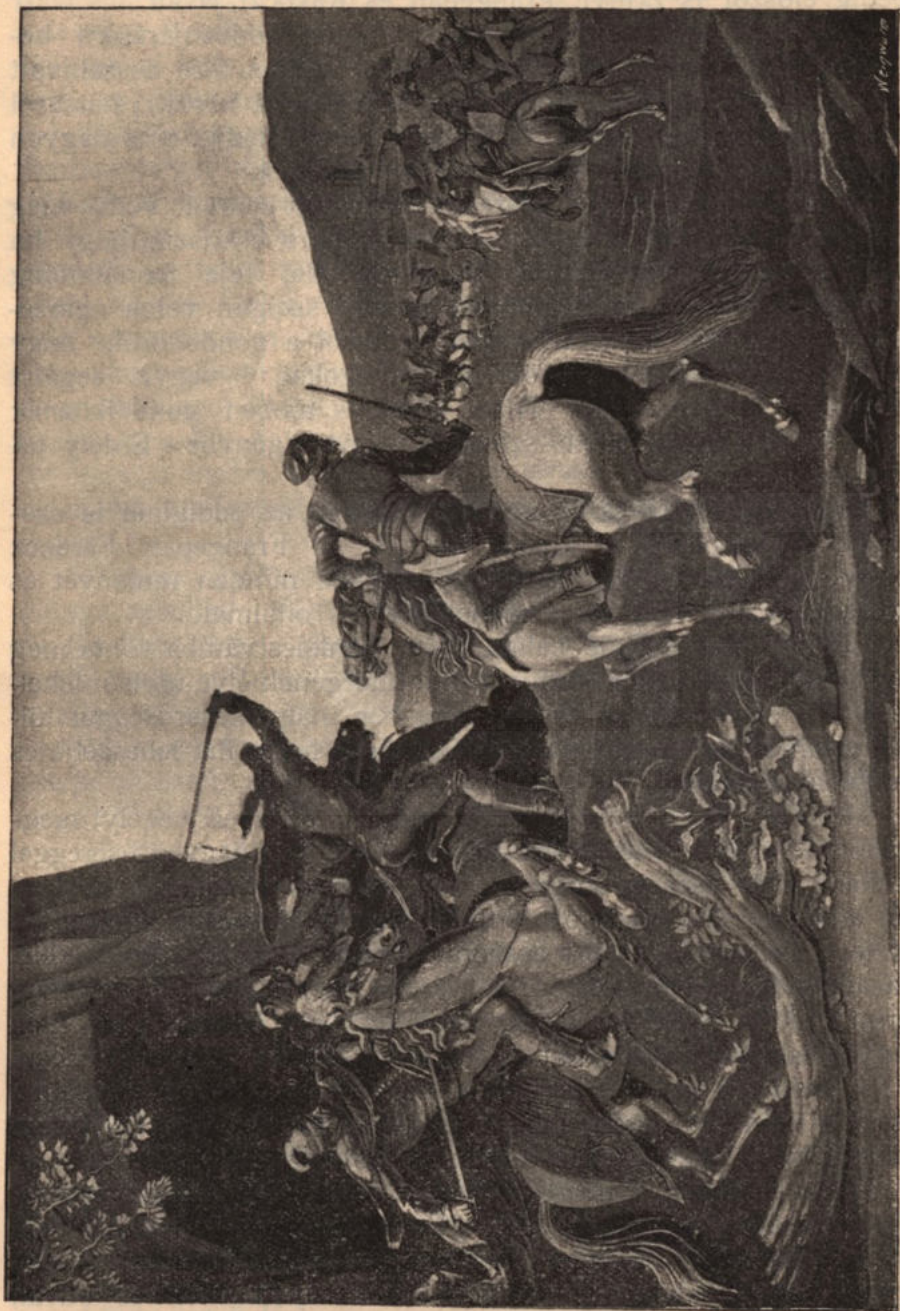
Az udvart a felvidéki fölkelés hírei meglehetősen készületlenül találják. Serege délen van, pénze meg nincs. Nincs más mód, mint Spankaut felparancsolni, és a sereg létszámát fölemelni.

Zrinyit Lobkowitz csselfogó politikája szerint az udvar céljaira használják ki. Rábirják, hogy irjon Rákóczinak s beszélje le a további fegyverkezésről. A mindenre kész Zrinyi két levelet ír, egyet Rákóczinak és egyet leányának. Óva inti őket, hogy ne bizzanak a törökben. Térjenek vissza a császár iránti hűségre. Sorsa az kezükben van, ne veszítsék el, mutassák meg, hogy szerető gyermekei.

Levelet ír még Barkóczy Istvánnak és Lessenyei Nagy Ferencznek. Barkóczyt Isten szent vére hullására kéri, hogy álljanak el a fölkeléstől, mert az nemcsak reá, — Zrinyire — hanem az országra is romlást hoz. Beszélje rá vejét, hogy bocsássa szabadon a fogoly németeket, hiszen lesz még mód és alkalom a hazát felszabadítani. Nagy Ferencznek is könyörög, hogy menjen el Rákóczihoz és világosítsa fel, hogy a török már II. Rákóczi György gyűlölt emléke miatt sem támogatja.

A kassaiakkal egyszerre a megyék is levelet kapnak Bécsből. Lipót megbotránkozva szól a fölkelésről. Bűnhődéssel fenyegeti azokat, a kik továbbra is megmaradnak Rákóczi mellett, míg a

¹ Kassa levéltára. Lipót levele a kassaiakhoz. 1670. ápr. 22. A levél hasonló tartalmú ahhoz a körirathoz, a melyet Lipót ugyanakkor a megyékhez intézett.

CSATAJELENET A KURUCZVILÁGBÓL.

megtérőknek kegyelmet ígér. Egy másik rendelet jelenti, hogy német sereget küld az országba. Majd lefoglaltatja a rebelisek, s pedig először is Zrinyi, Frangepán és Rákóczi javait.

Rákóczi a hozzá küldött Nagy Ferencz közbenjárására be-szünteti Tokaj és Szathmár ostromát. A május 1-re összehívott tályai gyűlésen előadja, hogy Zrinyi fogságba került, harczról tehát szó sem lehet többé. A többség harczí kedve erre nagyon lehül, s habozás nélkül hódol meg a felségnek.

Rákóczi ugyan egyes főurakkal szívesen maradt volna még fegyverben. Ispán Ferencznek „földre menyre esküszik, hogy ha a vármegyék el nem állottak volna mellőle, feje fennállottáig velek volt volna az vármegyékkel, s úgy szolgált volna nemze-tének.”¹ Nem egy könnyen mond le arról a gondolatról, hogy Erdély „promoveálja a töröknél a dolgokat,”² vagyis segélyt eszközöljön ki a portánál. Hívei közül is többen gondolkoznak így, a német hadak ellen szívesen vennék igénybe Erdély tá-mogatását.

Végre is a megyéktől cserben hagyva, az eddiginél is szo-morubb kilátásokkal a jövőre, a bán és Frangepán Ferencz szomorú sorsától is megfélemlítve, elveszti minden reményét és bátorságát s anyjánál keres menekülést és oltalmat.

Báthory Zsófia férje halála után Munkács várába von-ta meg magát, vallásának és a király iránti hűségének élve utolsó lehel-letéig. Fia részvétele az összeesküvésben nagy keserőséggel töl-tötte el anyai szívét s mindent elkövetett, hogy fiát lebeszélje és elvonja a lázadástól.

Mondják, hogy miután anyja minden pénzbeli segélyt meg-tagadott tőle, a szövetségesek rábeszéléseire egy nagyobb sereggel Munkács alatt termett, hogy ha kell, erőszakkal csikarja ki any-jától a várban összehalmozott temérdek kincset és élelmiszert a felkelés céljaira; de a bátor asszony ágyukat szegez a pártütők elé, s lázadó fiát be sem engedi a várba. Egy másik hagyomány szerint, midőn tőle Ferencz ágyúkat kért, azt üzente, hogy „az ő ágyúi hazája és nemzete oltalmazására állanak készen a várban, ha fia becsstelen szándékával nem hagy fel s koronás fejedelme hűségére nem tér vissza, inkább rá sütteti az ágyúkat, hogy sem azokat királya ellenségének kezére játssza.”³

Báthory Zsófia a megtérő fiú az anyai szív megnyugvásá-val s repeső örömeivel fogadja. „Te rossz fiú — mondá neki egykorú feljegyzés szerint — szövetséget kötöttél az eretnekekkel, fegyvert fogtál oktalan ipad tanácsára királyod ellen és búval,

¹ Ispán Ferencz levele Teleki Mihályhoz 1670. május 16. Tört. Tár. 1891. 247.

² U. o.

³ Fragm. Ung. Hist. II. 104—105. Mindenes gyűjt. I. 1789. 193. l. Regélő 1833. 6. 1

bánattal töltöd el napjaimat. De ipad megkapta jutalmát! Ellened és bolond híveid ellen is már jó a császár serege. Örvénybe rohantál, de még bízom a császár kegyelmében, csakhogy most már vége a háborúnak és ne gondoldj annak további folytatására. Váramban vagy, hol én parancsolok és neked, ha akarsz, ha nem, engedelmeskedned kell!¹

Rákóczi Ferencz anyja tanácsára azonnal szabadon bocsátja Starhemberget és Szathmár alatt levő embereit visszahívja. A felkelők erőszakosságait jóvá teszi; a postákat, harminczadokat, az elfoglalt várakat visszaadja Lipótnak. Hogy az udvart kien-gesztelje és tettét mentegesse, Mokcsay András, korbóviai püs-pököt Bécsbe küldi. Mentségére azt hozza fel, hogy ipja iránt való szeretetből és annak felhívására fogott fegyvert, de ezzel nem akart véteni sem a király, sem az ország törvényei ellen. A mi helytelen dolog történt, mindazokért a német katonák a felelősek, a kik a törvény ellenére lepték el várait. Mint megtér-tőt fogadja vissza a császár őt és társait kegyelmébe. A német katonákat ne engedje az országba, vagy tiltsa el garázdálkodá-saikat.

Báthory Zsófia ellenkezőleg, nem jogos védekezést, hanem csúnya rebelliót látott a történetekben. Ő nemcsak nem ellenzi, de sőt kéri, hogy német sereg jőjjön az országba, mert a né-mettől várja a katolikus vallás és a jezsuiták oltalmát, sőt kész is erre segédkezet nyújtani. De ha el is itéli az elmúlt esemé-nyeket, mindent elkövet, hogy fiát megmentse. Mokcsayt bőven ellátja ezüsttel, arannyal, Ferenczet pedig szigorú őrizet alatt magánál tartja.

Mokcsay nem igen biztató előjelek között ment Bécsbe. Az országban nagy az elkeseredés. Zrinyit és Rákóczit mindenütt szidják és átkozzák. „*Quod cito fit, male fit*, és az fundamen-tum nélkül építettett épület hamar el szokott romlani.“² „Bogár után indultunk vala, de mit tudtunk tenni, mert elől tűz, hátul víz vala; az sok esküvéssel az embert megcsalhatni!“³ „Meg-ronta minket a Zrinyi Uram, s a Rákóczi Ferencz uram sok hiti, kiért adjanak számot Isten előtt!“⁴

Felirataikban a vármegyék is mindenért Rákóczit okozzák. E panaszokat a Széchényi György kalocsai érsek és Szelepcsényi primás nyilatkozatai ellensúlyozzák némileg. Ajánlják, hogy al-kalmat kell Rákóczinak nyújtani arra, hogy ha tettét megbánta, ezt be is bizonyíthassa. Felajánlott hadait el kell fogadni. Ígé-

¹ Pauler i. m. II. 47. l.

² Tört. Tár. 1891. Chernel Pál Teleki M.-nak 241. l.

³ U. o. Névtelen Teleki M.-nak 244. lap.

⁴ U. o. Török Kata. Teleki M.-nak 247. lap.

retéhez híven tegyen részletes vallomást. Mokcsaynak sok járásába, kelésébe került, míg végre örömmel írhatta Báthory Zsófiának, hogy a felség megkegyelmez Ferencznek, ha várait megnyitja a német őrség előtt. A miniszterek szívesen adnak hitelt Báthory Zsófia azon ígéretének, hogy fiát féken tartja és mindketőjük váraiba beengedi a német katonaságot. *Spork* generális parancsot kap, hogy ne tekintse Rákóczit rebellisnek. Júniusban végre sikerült Báthory Zsófiának megegyezésre jutnia a németekkel, s ezzel fiát és fia jószágait megmentenie a Zrinyi Péter sorsától. Az ár természetesen nagy volt: át kellett adnia Sároست, Ecsedet és Patakot és pedig azonnal. Csak Munkács várát hagyták meg birtokában és feltételesen Regéczet.

Heister tábornok június 20-án kihallgatja Rákóczit és vallomását írásba foglalja. Rákóczi mindent elmond, a mire emlékszik; a Nádasdy és Wesselényi, Nádasdy és Zrinyi szövetezéseit, a felkelést, az ő szerepléseit és elsorolja végül a vezetők neveit.

Anyja e közben széleskörű összeköttetéseit felhasználva, befolyásosabb ismerőseihez közbenjárásért folyamodik, hogy fia kegyelmet kapjon. Leveleivel fölkeresi a bécsi minisztereket, s őket főképp a rebellisek följelentésével és a lázadás szigorú elítélésével igyekszik megnyerni. Szeptember havában Lobkowitz pártfogásáért könyörög. Ugyanekkor felfolyamodik a felséghez is. E folyamodásában hivatkozik hűségére s a trónnak tett szolgálataira. Mi lett volna Magyarországból, ha ő is a lázadókhöz csatlakozik? Neki köszönheti a felség, hogy az országban kardcsapás nélkül állt helyre a biztonság. Nélküle a katolikus egyház is romba dől. Az ő segítségével nélkül a német sereg nem boldogul a rebellisekkel. Miért kelljen neki, a szerencsétlen asszonynak többet szenvednie, mint bármelyik lázadónak? Hisz a király iránti hűségéért már ugyanis a haza és a magyar nemzet árulójának tartják. Midőn Ecsed várába bevezette a német őrséget, gúnyosan mondogatták: „Magyarország leghatalmasabb erősségét egy Báthory építette a magyarok részére, s íme, most egy Báthory leány adja át a németeknek, hogy elveszítse!” Uralkodójáért életét veszélyeztette. Nem kímélte vagyonát. Szembeszállt az ország népével és dühével. Saját fiát sem kímélte, megalázta és a trón iránti hűségre kényszerítette. Hányszor ígérték már eddig, hogy fia kegyelmet kap, de a kegyelem egyre késik. A helyett a német katonáktól jogtalanságot kell szenvedniök, a kik a pataki és ecsedi vár belsőségeit minden megállapodás ellenére erőszakkal lefoglalják. A német sereg a zendülés elnyomására jött be, ne terheljék meg tehát Rákóczi Ferenczet a sereg eltartási költségeivel. Fékezze meg a felség erőszakoskodó katonáit és kegyelmezzen Rákóczi Fe-

BÁTHORY ZSÓFIA TEMPLOMA.

rencz életének és vagyonának, tekintse anyja hűségét, a ki Istenének és császárának él; hisz a hűség oly „ritka madár ez időben.“ Ismételten esedezik az uralkodónak, hogy szánja meg az őszinte és alázatos szívvel esedező, keményen sujtott özvegyet; lelkéből kívánja, hogy könnyörületességeért a könnyörülő Istennél találjon jutalmat.¹

Február 21-én újra kihallgatják Rákóczit Munkácson a fölkelés tárgyában. Ezzel ügye megoldáshoz is ér. Kegyelmet kapott, de csak óriási sarcz árán. Eleinte két millió forintot követeltek rajta, majd leszállították egy millióra, végre az 1671. február 21-én kötött alku szerint Rákóczi a büntetéstől 400,000 forint váltságdíj fejében szabadult meg. Ez összeg felét készpénzben, másik felét élelmi szerben tartozik lefizetni. A család átengedi még a trencsényi jószágot is, de azzal a kikötéssel, hogy ha a felség a jószágot el akarná adni, a fejedelem 50,000 frton visszaválthassa. Báthory Zsófia még azt is kieszközölte, hogy az első 100,000 frtos részletet csak június havában fizethesse le, akár készpénzben, akár arany és ezüst edényekben és lemezekben. A másik 100,000 frtra egy évi, az élelem beszolgáltatására pedig két évi határidőt kapott. Még azt is kikötötte, hogy az aranyat négy forintban, a tallért két magyar forintban, a forintot 50 kr.-ban számítsák. Magának Ecsedet, Borsit és Munkácsot biztosította a fiának tett áldozatokért. Hogy pedig a váltságdíjat előteremthesse, a győri és kassai jezsuitáktól 16—16,000 ezer, Szelepcsényitől 20,000 és a bécsi Pazmaneumtól 15,000 frtot vett kölcsön. Sőt még Zrinyi Ilona nászajándékát és családi vagyonát is fel kellett áldozni, a miért aztán Ilona férjétől Regécz várát, Regéczkét, Szántót és Tályát kapta más hat helységgel.²

Rákóczi Ferencz tehát kikerülte azt a sorsot, a mely szerencsétlen társaira várt. Hogy megmenekülését egyedül anyjának köszönhette, az kétségtelen. Báthory Zsófia kezdettől fogva bírta az udvar rokonszenvét és barátságát. Megtérésével nagy elégtételt szerzett Rákóczi Györgyné az uralkodó-háznak a protestáns Rákócziak multjáért. Ezt a becses szolgálatot nem lehetett oly könnyen elfeledni! Nem kisebb érdeme volt a katolikus udvar szemében: az egyház iránti bőkezűsége és a protestánsok üldözésében kifejtett tevékenysége. Mély vallásosságában gyökerezett a hasonlóan hitbuzgó Lipóthoz való hű ragaszkodása, a kiben vallása legfőbb támaszát és oltalmát látta. Ezért borzad vissza a lázadástól is, mert attól nemcsak a trónt, hanem főképen egyházát féltette. Ezért fájdalma kétszerte nagyobb, a midőn Ferencz a fölkelők közé keveredik, mert fia ezzel nemcsak a dinasztia,

¹ Tört. Tár. 1901. Báthory Zs. v. folyamodv. Lipóthoz. 340.—342. l.

² Pauler i. m. II. 258. l. Horváth M. Zrinyi Ilona 14. l.

hanem vallása elleneivel is szövetekezett. Az udvar iránti hűségét azzal is bebizonyította, a mi a bécsiekben kedvező hangulatot keltett, hogy leveleiben Zrinyit, Nádasdyt, Széchy Máriát és a többi szövetségest minden kímélet nélkül rebellisnek nyilvánította, s a midőn Bécs a megtorlás munkájához látott, szaporította az áldozatok számát, följelentett minden gyanús embert, sőt segéd kezét nyújtott a német tiszteknek a rebellisek összefogdosásában.

A mint az udvar tisztába jön a mozgalom ügyefogyottságával, s látja, hogy semmit sem kockáztat azzal, ha a magyar ügyekbe nyúl, rögtön hozzáfog a bosszú munkájához, hogy abszolutizmusa a maga ijesztő képében mutatkozzék. Spork serege május 22-én a Vághoz ér, félelmet és rettegést keltve az ország népében, pedig alig volt 8—9,000 embere. Rövid idő alatt kézrekeríti Patak, Ecsed, Murány várát, Aranyos-Medgyest és a felvidék összes várait. E sorsukat a hűen megmaradt városok sem kerülük ki, így Kassa és Eperjes a lakosság nagy rémületére német őrséget kap.

Majd Széchy Mária, Zrinyi, Nádasdy, Nagy Ferencz és Rákóczi vallomásai alapján összeállítják a rebellisek névsorát. E jegyzékben mintegy 150 név szerepel, azonkívül egész községek összes lakosaikkal. Csáky Ferencz, Spork és Báthory Zsófia megtöltik a börtönöket, nem kímélve a nőket sem. A bűnösnek nyilvánított embereket még az adott hitlevél ellenére is elfogják. A foglyokkal szemben a legvérlázítóbb törvénytelenességgel él a német tanács. Elkobozzák az elítéltek vagyonát, nem kímélve a feleség javait, sőt a gyermekek törvényes részét sem.

Széchy Mária is megbűnhődik. Murányba német őrséget helyeznek, az özvegy nádornét a kötött egyezség ellenére is fogásra vetik a saját várában, onnan a pozsonyi törvényszék elé állítják, s vagyonától megfosztva fogolyként Bécsbe hurczolják, a honnan csak évek múlva szabadul meg, hogy Kőszegen fejezze be hányt-vetett életét.

Nádasdyt, miután Rottalnak sikerült róla terhelő adatokat gyűjtenie, elfogják s Bécsbe viszik, míg Zrinyi és Frangepán Német-Ujhelybe kerülnek, hogy nemsokára pallos alatt végezzenek el. A halálbüntetést a bécsi miniszterek Hoher, a magyargyűlölő, vérszomjas német tanácsos javaslatára már előre ki mondják a foglyokra, nem azért, mivel megérdemlik, hanem mert szerintök a nyugalom Magyarországon csak a lázadók halálával állhat be.

A Hoher elnöklete alatt álló 11 tagú bécsi bíróság Frangepánt április 6-án, Zrinyit április 18-án és Nádasdyt április 11-én előzetes kézconkitással fej- és jóságvesztésre ítéli. Április

21-én a titkos tanács Lobkowitz elnöklete alatt felülvizsgálja az ítéleteket, s bár akadtak, a kik felszólaltak a vádlottak érdekében, de mivel Magyarország elremítésére meg kellett halniok, az ítéleteket helyben hagyták. Április 22-én megjön a királyi helybenhagyás is.

A halálra ítélték megadással készültek utolsó útjukra. Frangepán levelet írva feleségének, megható szavakban búcsúzik el kedves Júliájától. Lipóthoz is könyörög kegyelemért. Zrinyi a vallás vigaszával erősíti lelkét, mint katona férfiasan viseli magát, s nem kér kegyelmet. Frangepánnal kölcsönösen vigasztalják és bátorítják egymást. Sógrától elbúcsúzván, ő is levelet ír feleségének. Április 30-án reggel hajtották végre a halálos ítéletet. Utolsó szavai voltak: „Uram, kezedbe ajánlom lelkemet.“ Erre a hóhér pallosával hozzávágott, de csak harmadik csapásra hullott le feje a fekete posztóra. Frangepán az egész éjet buzgó imádság közt töltötte, s úgy ment másnap reggel a vérpadra. A hóhér ügyetlensége miatt az ő feje is csak a harmadik csapásra hullott le. Holttestüket közszemlére tették, s úgy temették el közös sírba. Nádasdy az utolsó perczig bízott a kegyelemben. A kivégzés előtti napot vallásos gyakorlatoknak és elmélkedéseknek szentelte. Április 30-án hajnalban meggyónt és megáldozott. Elbúcsúzott mindenkitől, papjaitól és a császártól is és két barát között, kezében feszülettel és olvasóval, buzgón imádkozva lement a kivégzés helyére. Utolsó perczéig áhitatos imába merülve hajtotta fejét a hóhér bárdja alá. Holttestét később a lékai kolostorba szállították.

A német kormány bosszút lihegő vérszomjának esett áldozatul Tattenbach gróf is, a kit lefejeztek december 1-én, míg Pozsonyban Bónis Ferencz, Nádasdy bérlóje, a zempléni fölkelés vezére szenvedett vértanúi halált.

Bónis fölött éppen úgy, mint a többi fogoly interessatusok fölött a pozsonyi rendkívüli bizottság hozott ítéletet. A bíróság tagjai voltak: Szelepcsényi, Forgách Ádám, Zichy István és Majthényi János, személynök, mellettök két bécsi jogtudós működött. Az ítélethozatalban a két német szava döntött, a kik nem a jog, igazság és méltányosság, hanem a császár akarata és parancsa alapján döntöttek el a vádlottak sorsát. Február 6-tól július 18-ig 200 vádlott ügyében hoztak ítéletet. Egyaránt sujtották a vétkest és ártatlant, mert a bosszú politikája így követelte, és — mert a kincstár üresen állott. Különösen a jószágelkobzásokban a legvakmerőbb önkény szerint jártak el. A koldússá tett nemesek ingatlanaiból és ingó vagyonaiból, a melyek sok millió értéket képviseltek, most már dúsan földözhatték a német hadak költségeit.

BÁTHORY ZSÓFIA TEMPLOMÁNAK BELSEJE.

Hogy Lobkowitzékben nem volt emberi érzés, bizonyítja, hogy még az özvegyeket és árvákat sem kímélték.

Zrinyi Katalin is gyászos sorsra jutott. Csáktornyan mindenből kirabolva Auróra leányával Grácba szállították, hol 1672-ben leányától is megfosztva, elhagyatva, a legnagyobb nyomorban halt meg. Két ifjabb leánya utóbb kolostorba vonult, míg János fiát erőszakkal Prágába vitték.

És ezzel véget ért a tragédia utolsó felvonása is. Nagy czélokért indul meg, katasztrófája is nagy. Egyes emberek önérdéke, kicsinyes hiúsága is belejátszik és tereli helytelen irányba, de kiindulásában és a felvidéki fegyverkezésben országos bajok orvoslását, közös nyűg lerázását czélozza. Sajnos, az erő gyöngesége, az eszközök elégtelensége, öntudatos, politikára és harcra termett vezetők hiánya s a fegyverezők állhatatlansága és kicsinyes félelme kudarcznál egyebet nem idézhetett elő.

X.

A bécsi kormány csak hálás lehetett a körülmények iránt, hogy olyan szerencsésen a kezére játszottak. Itt volt a jó alkalom, hogy teljesítse régi vágyait és a forradalom elnyomásának ürügye alatt érvényesítse abszolutisztikus törekvéseit, hogy Magyarországba belefojtsa az életet. De bármily szorosra fogta is a hurkot, egyet nem fojthatott el, a szabadság utáni vágyat; elvehette a magyarság vagyonát, elkobozhatta jogait és alkotmányát, de nem lophatta ki lelkéből a reményt, hogy keze még felszabadul egykor a bilincsekből s rabsága, elnyomatása nem lesz örökkétartó.

Ez a vágy és remény élt azoknak a szívében, a kik nem várva be a gyűlöletet lehelő hatalom karjait, *kibujdostak* az országból. A menekülők Erdély felé húzódtak, s még mindig fegyverrel kezükben Erdély és a porta segítségével bizakodva várakoztak az idők jobbra fordulására. Majd az erdélyi hatóság, a királyi birtokok és a török határszél között Bihar, Szathmár, Szabolcs, Bereg, Ung, Ugocsa vármegye, Borsod nagy része, Abauj és Zemplén alsó részein húzódnak meg a *bujdosók*. Eleinte egy-egy kisebb táborba verődve össze egy-egy főúr, főnemes vezérlete alatt kalandos hadjáratok folytatásával indítják meg a *kurucz-labancz* világot. Pártfogójukat egy ideig *Teleki Mihályban* látják, vezérük *Wesselényi Pál*, utóbb *Thököly Imre*, Zrinyi Ilona második férje, a ki anyagi eszközeivel, lelkesítő szavával és csodálatra méltó vitézségével összetartja a fegyelemhez nem szokott hadakat és diadalmas csatákra vezényli. De a szabadság napja még nem sütött ki. Thökölyt szerencséje elhagyta; a buj-

dosó urak is elszéledtek, a kurucz katona pedig mint szegény legény tengette tovább életét.

Abban a csöndben azonban, a mely a harczi zajt felváltotta, „észrevétlenül halmozódott össze a gyújtó anyag egy másik kurucz szabadságharczra.“

II. *Rákóczi Ferencz*nek jutott a magasztos feladat, hogy a hamu alatt lappangó tüzet lángra lobbantsa. Átvesszi atyja örökségét és feláldozza mindenét, nyolcz éven át folytat ideális küzdelmet a breznai pátensben vázolt állapotok ellen, hogy aztán pénz, sereg és külföldi segély hiányában, árulóktól környezve, elbukva, hazátlanul, idegenben haljon meg. Rajta azonban éppen úgy, mint a „Bocskayakon, Bethleneken és dicső elődein, a Rákócziakon megtörött az abszolút hatalomra való törekvés,“ míg a háború végső eredményeiben biztosította a várva várt szabadságot és alkotmányt. Nekünk pedig azt hagyta Rákóczi örökségül, a mit neki atyái és nagyanyja hagyományoztak: Isten és a haza szeretetét.

XI.

Báthory Zsófia, a mint már említettük, utolsó éveit Munkács várában töltötte. Nem érintkezett utolsó napjait kivéve még Zrinyi Ilonával sem, a kit ellentétes vallási felfogása és politikai meggyőződése elválasztott a nagyasszonytól. Szelíd lelke soha sem helyeselte a vallás üldözését, a bécsi kormánnyal sem rokonszenvezhetett, a mely övétől fosztotta meg, s reá annyi szenvedést hozott. Honleányi szíve a kuruczok felkelését sem kárhoztatta, bár rablásaikkal nem értett egyet.

Báthory Zsófia, Rákóczi szerencsés megmenekülése után, valószínűleg Istennek tett fogadalmából a kassai jezsuita templomot építette a Szentháromság tiszteletére.

A templom építéséhez 1671-ben fogtak hozzá, de csak 1681-ben fejezték be teljesen. Az építés gyorsabb befejezését az 1674. tűzvész is akadályozhatta, a mely a kollegium épületében is nagy károkat okozott.

A barokk stílusú templom homlokzatán e fölírat olvasható: Honori SS. Trinitatis. Princeps Sophia Bathory Posuit. Anno 1681.

A monumentális egyház főbejárásának kapuzata fölött a Báthoryak címere látható e fölírással:

Principissa Sophia Bathory De Somlyó. Anno Domini 1682.

A templomnak eredetileg kettős tornya volt, de az 1875-ik évi június 20—21. közti éjjelen kitört szélvihar déli tornyának

¹ Kassa város jegyzőkönyve 1671-ből.

tetőzetét ledöntötte, s azóta mind a két tornyát a mostani alacsony tetővel látták el.

A templom az 1677-ik év augusztus 18-án nagy gyászünnepség színhelye volt.

I. Rákóczi Ferencz rövid, valószínűleg hűlés következtében kapott betegség után, 1676. július 8-án Zborón elhunyt. Alig élt 31 esztendőt, házassága is csak 10 évig tartott. Gyászbá borúlt özvegyével két gyermeket hagyott hátra: a négy éves Juliánkát, a kit utóbb Aspremont Ferdinánd Góbert gróf vett el és a három hónapos Ferkót, mint őt nagyanyja erdélyiesen, vagy Ferkót, mint anyja és nagybátyja, Zrinyi János gróf magyarországián neveztek:¹ II. Rákóczi Ferenczet, nagy szabadsághősünket.

A fejedelem halálával Zsófia nagyasszonyra és Zrinyi Ilonára súlyos gondok nehezettek. Az árvák nevelésén és gondozásán kívül az óriási vagyon igazgatása is az ő vállalkat nyomta. Sok gondot okozott különösen a gyámság kérdése. A bécsi tanácsosok ugyanis, mivel a haldokló fejedelem az udvar bosszújától tartva, árváit I. Lipót oltalmába ajánlotta, a gyámság jogát a császár részére magyarázták, természetesen a gyűlölt Rákóczi név elleni utógondolattól, s a Rákócziak rengeteg vagyonára való számításból. A két özvegy a természeti jog s a hazai törvények alapján érélyesen ellene szegül e törekvéseknek, s Báthory Zsófia Pálffy püspök, kancellár és Szelepcsényi érsek, királyi helytartó útján ki is eszközli a császári okiratot, mely a Rákóczi árvák gyámságában Zrinyi Ilonát elismeri s megerősíti. A megerősítő levél, a fejedelem végóhajtására való hivatkozással csupán az uralkodó „különös pártfogását“ hangsúlyozza az árvák részére, a miből később Kollonics a császári főgyámi jogot magyarázza ki s juttatja érvényre.

Védekeznie kellett továbbá a kurucz, labancz csapatok ellen is, a melyek egyre fosztogatták, dúlták Rákóczi Ferencz jószágait.

Ennyi gond között pedig egy szomorú kötelesség megoldása várt reá: boldogult férjének magas rangjához illő eltemetése. Valószínűleg a nagyasszony óhajtása volt, hogy fiát a kassai díszes jezsuita-templom sírboltjában helyezték örök nyugalomra.

Azonban a fényes temetéshez való előkészület sok időt igényelt. A kurucz hadak folytonos zavargásai miatt pedig egyelőre gondolni sem lehetett arra, hogy a holttestet Zboróról Kassára szállíthassák.

A temetési előkészületek megtételével Hidy György, belső szolgáját, jószágkormányzóját bízta meg, a ki a megbízásban hűségesen eljárva, urnőjét esetről-esetre értesíti eddigi intézkedé-

¹ Thaly K. II. Rákóczi Ferencz ifjúsága 16. l.

seiről. A viaszgyertyákat és szövétnekeket Lengyelországból, az üvegнемűeket a kurimai uradalmi hutából szerzi be. A temetési zászló, címerek, az epitaphium, a ravatal és a koporsó elkészítéséhez szükséges képíró, aranyhímző és szövő-kárpitos,

I. RÁKÓCZI FERENCZ EPITAPHIUMA.

aranyozó, ötvös, képfaragó és ónműves munkák Eperjesen és környékén készültek. A zborói és a kassai templom bevonására, valamint az udvari és szolgarend gyászöltözetére szükséges kétféle minőségű fekete posztót a Rákócziak ledniczei uradalmához

tartozó Puchó mezőváros posztócsinálói szolgáltatták.¹ A temetési menethez és a ravatalokhoz való öntött vaskeresztekét Lőcsén vagy Késmárkon készítették. A halotti torra a gyászoló felek és a meghívott urak udvari és szolgarendei részére szükséges középminőségű bort Komlóskáról szállították.² Végül Thúróczy Máté zborói udvarbíró gondoskodik róla, hogy a Rákóczi építette kéttornyú zborói templom a temetés beálltaig díszes üvegablakokat nyerjen.

A bevásárlások már mind megtörténtek az 1676. év végén, de a temetést a szerte csatangoló kuruczok miatt még most sem lehetett megtartani.

Végre Zrinyi Ilona elhatározta, hogy a temetést titokban tartja meg. Ily értelemben értesíti Schmith báró tábornok-, kaszai főparancsnokot is, egyben fölkérve őt a szükséges intézkedések megtételére. A tábornok készséggel hajlandó a temetés fényének emelésére kivezényelni a saját vasas ezredét, azonban figyelmezteti a fejedelemlőnt a zavaros időkkel járó veszélyekre és kéri, hogy tartsa titokban a temetés napját; értesíti, hogy a városba csakis a két fejedelemlő szolgálatában álló udvari és fegyveres népet bocsáthatja be. Attól tartott ugyanis, hogy a betóduló vármegyeiek s egyéb idegen nép, a velők tartó polgársággal fellázadván, a város könnyen az ellenpárt kezére juthat.

Hasonló óvatosságra és tartózkodásra inti a fejedelemlőnt udvari főügyésze: Kazinczy Péter is.

Mindezek miatt a temetés ismét két heti halasztást szenvedett. Pedig a zászló, a koporsó és az epitaphium már készen volt.

A zászló nehéz selyemből készült, dús arany s ezüst hímzéssel díszítve.³ A zászló nem kopjafára volt illesztve, hanem aranyos, czikkelyes, rostélyos táblára, a mely lánczon függött. Egyik oldalán ezen felirat volt: *Celsissimus D. D. Franciscus Rákóczi, Dei Gratia Electus Transylv. Princeps, Partium Regni Hungariae Dominus et Sicularum Comes, Perpetuus, de Saáros, ejusdemque Cottus Supremus et Perpetuus Comes etc. etc. Pie obiit in Makovicza A. D. 1676. Die 8-ra Julij, Aetatis Suae 31. o.* Másik felén pedig a keresztre feszített Megváltó és Szeráfi Szent Ferencz képe alatt Rákóczi térdeplő alakja volt látható, alatta a Zsoltáros szavaival: „*Pone me ut signaculum.*“⁴ és a következő gyalró verssel:

¹ A posztó árát Moszticzky György ledniczei udvarbíró 2900 tallérra alkudta ki.

² 12 forinton. A meghívott uri-, fő- és nemesi rendű gyászolók asztalát a fejedelemlő tokaji, tarczali, tályai, ujhelyi, pataki stb. pinczéi látták el.

³ A zászlóra való kamuka 70 sing terjedelmű volt, a zászló hossza 13 sing, széle egy fertály híján 6 sing.

⁴ A képiro a munkáért negyedfélszáz forintot kért.

Cor tibi Cera meum, mihi Tu Crucifixe Sigillum,
Huic Francisce tibi Stigmata quinque micant.
Huic geminum me Christe premis, jam factus uterqu'est,
Sicut Imago Dei, sic et Imago Tui.¹

A nehéz ónkoporsó képekkel s aranyozással volt gazdagon díszítve.²

A remekművű epitaphium elkészítése körülbelül három hónapot vett igénybe. Hossza és szélessége kétszáz *gyra* ezüstöt emésztett föl. Gyrája pedig a munkával együtt, az alku szerint három-három tallérba s az egész epitaphium 1228 forintba, a mai pénz szerint 8—10,000 koronába került. Faalját szepes-szombat-helyi mesterember készítette; az metszette rá a hadi eszközöket, zászlókat, dobokat, lövészerszámokat stb. és egyéb hadi fölszereléseket az ezüst czímer alá.

A temetés végre sok halogatás után, 1677. augusztus 18. napjára volt kitűzve.

A temetés főgazdái, rendezői: Károlyi László, Kapy Gábor, Péchy Ádám és Péchy Gábor, már egy héttel a temetés előtt Zboróra érkeztek, hogy megtehessék a szükséges intézkedéseket. Így először is kiszemelték azokat a megbízható embereket, a kikre a kisebb gazdai teendőket ruházhatták. A holttest vitelére nyolcz sárosmegyei főnemeset jelöltek ki.

A főgazdák, a kisebb gazdák és az említett nyolcz főnemes feketébe voltak öltözve.

Augusztus 17-én a zborói harangok szomorú zúgása mellett indul meg a zborói várból a temetési menet. Az elhunyt fejedelem testét a nyolcz sárosi főnemes viszi. A koporsó körül sorakoznak: Csáky István gróf, Barkóczy István, Ferencz és Sándor, Petheő Ferencz, Zsigmond, Gáspár, Palocsay, Andrássy Miklós, Prinyi Ádám, János és Pál.

A holttestet a mély gyászba öltözött fejedelemnők követik, két-két „úri rend“-től támogatva. A rokonság közül csupán Erdődy György grófot és feleségét: Rákóczi Erzsébetet látjuk ott.

A jószágbeli papok valamennyien jelen vannak, ők végzik a gyászszertartást és elkísérik a menetet egész Kassáig.

A testet a zborói templomba hozzák le, hol szent misét és prédikációt mondanak fölötte. A beszentelés megtörténte után a nyolcz főnemes ismét vállaira veszi a koporsót, s a gazdagon fölszerelt gyászkocsin helyezik el, a melyet nyolcz, földig érő fekete bársonytakaróval borított nemesfaj ló húz egész Kassáig.³

¹ Fragm. Ung. Hist. II. 550.

² 800 forintba s egy hordó borba került.

³ A gyászkocsit, a nyolcz nemesfaj lóval együtt, bársonytakaróstúl, szerszámostúl a kassai jezsuita rendháznak ajándékozták a fejedelemnők.

Zboróról még az nap este Sárosra ért a menet, a hol a vármegye népe s rendei már összegyülekezve várták elhunyt örökös főispánjuk földi maradványait. A koporsó éjszakára szigorú őrizet alatt a gyászkocsin maradt.

Másnap, augusztus 18-án a halottas menet megszakítás nélkül folytatta útját Kassáig. Itt, az éjszakai kapu előtt a Boldogasszony tiszteletére alakult congregatio tagjai fogadják labarumokkal (zászlójukkal), továbbá a világi papok s szerzetesek, az egyházi méltóságok és a temetési szertartást végző Bársony György egri püspök, fényes segédletével.

A koporsót a gyászkocsiról leemelve, a kirendelt nyolcz sárosi főnemes veszi vállaira, s két oldalt nyolcz, feketébe öltözött udvari személy veszi körül, kezében valamennyi címerez szövetnekekkel. Ezzel a fényes menet nagy harangzúgás kíséretében megindul.

A temetési menet rendje a következőképen volt megállapítva:

Méltóságos fejedelem Rákóczi Ferencz Kegyelmes Urunk ő Nagysága temetésének Rendi.

1. Négy szerszámos lovon négy iffiak, színes köntösben, a kik előtt egy gazda, avagy processiónak vezére ugyan lovon előlmegy.

2. Egy sereg színes ruhában. Ez eleiben négy trombitás nro 4. Ezeknek hadnagyjok, zászlójok, dobjuk.

3. Nemes Sárosvármegye serege, zászlójával és maga tiszteivel s trombitásaival.

4. Fekete köntösös, lobogós-kopias sereg, mintegy száz lovasból álló. Ez előtt négy trombitás, fekete címerez köntösben, dobosával együtt. Fekete nyargaló-zászló előtte.

5. Maga a Méltóságos Fejedelem udvari serege, egy böcsületes öregember-szabású vezér előtte; négy trombitások fekete mentékben és süvegben. Ez előtt egy fekete kornyéta, maga címere egyfelől, másfelől a boldogságos szűz képe.

6. Deákság a keresztel.

7. Ötven koldúsok, fekete kápákban öltöztettek, sárga viasz-szövetnekekkel.

8. Szerzetesek külömb-külobbfélék, magok keresztivel és fejr szövétnekekkel.

9. Káptalanbéli és papi Rendek, címerez, fejr atlaczos szövétnekekkel.

10. Éneklő deákok, avagy chorus, circiter húsz személyből álló, címerez fejr szövétnekekkel.

11. Felöltöztetett papi Rendek, a kik az infulás Praelatus mellett lésznek. Ezek is mind címerez, atlaczos fejr szövétnekekkel.

12. Boldogságos Szűz Congregatiója, Labarumjával.

13. Saecularis Rendek, mellyekben oly rend tartattassék, hogy a nagya mind hátul avagy utól maradjon.

14. Városok követei, czímeres, fejr atlaczos szövétnekekkel.

15. Vármegyék követei, czímeres, fejr atlaczos szövétnekekkel.

16. Urak és Úri Asszonyok követei, czímeres, fejr atlaczos szövétnekekkel.

17. Úri Rendek fejr atlacz, czímeres szövétnekekkel.

18. 12 gyászos trombitás, mindeniknek fekete, öreg kamuka címer a trombitájokon.

19. A Méltóságos Fejedelem tiszteinek zászlói, kik közül fejedelemségének installációjában hozott zászlóját és botját külön-külön Úri Rendek viszik.

20. Tíz szerszámos lovak, külömb-külobbféle öltözetekben ; két-két gyalogember vezeti mindenikét, azokhoz vigyázó jó gazdák és lovászmesterek színes köntösben.

21. Egy szerszámos lovon, fegyverderekas (vitéz) aranyos bottal.

22. Egy tollas, aranyos sisakot egy iffiú viszen, feketében, az Udvarból való.

23. Más egy iffiú, feketében — az is az Udvar népe közzül való — egy pár öreg aranyas sarkantyút viszen, fekete tafota-keszkenőben fogva.

24. Harmadik egy ifjú, feketében, az udvari nép közzül, egy színes bársonyos pallost viszen, fekete tafota-keszkenőben fogva.

25. Negyedik ugyan feketében való iffiú, egy aranyos botot viszen, hasonló fekete tafota-keszkenőben, melyek mind a templomban maradnak az Eptaphium mellett.

26. Az Eptaphiumot két feketében öltöztetett böcsületes emberek viszik.

27. Egy fekete-bársonyban földig nagy hosszan felöltöztetett ló, azon fejr, aranyos atlacz-czimerek. Mellyet ketten vezetnek fekete köntösű személyek.

28. A templomban való fekete, öreg, aranyos zászló.

29. Egy gyászos, tafotából való, jó hosszas lobogó, kit a sírban törnek. Ezt egy feketében lévő iffiú viszi, e mellé maga (t. i. a fejedelem) viselő kardja, kit is a sírban törnek.¹

30. Atyafiak, a kik lesznek.

31. A test, e mellett 12 iffiak, fejr czímeres, atlaczos szövétnekekkel feketében. A testnek vitelére, ha az alkalmatosság megengedi, nyolcz böcsületes Úri Rendek lesznek, fekete mentékben.

32. A test után a Gyászos Asszonyok, kiket is méltóságok szerint, ahhoz alkalmatos Rendeknek kell fogni.

A menetet a kassai nép nagy tömegétől kísérve, Schmith tábornok vasas ezrede zárta be.

¹ Régi, talán még a pogány magyar időkből fenmaradt szokás volt: kardokat, kopjákat, lobogókat a sírban törni. Így történt ez pl 1636. Rákóczi Pál és 1649. I. Rákóczi György temetésén. (Radvánszky B. Magyar Családelet. III. 380. Tud. gyűjtem. 1821. II. 111.)

A jezsuiták templomában, a melyet a Zboróról már előre ide hozott fekete posztóval vontak be, ravatalra helyezik a tetejét. A test mellett a gazdától erre a célra kirendelt „böcsületes emberek“ az epitaphiumot, botot, vagyis a fejedelmi méltóságot jelképező buzogányt, továbbá a zászlót, sisakot, és sarkantyút „egy rendiben“, azaz egy sorban tartják. Majd Kereskényi István¹ atya, a kassai jezsuita rendház tudós tagja a szószékre lép, s a gyászoló közönségtől mélyen megindító beszédben búcsúztatja el a korán elhunyt fejedelmet. Költői és szónoki fordulatokkal pompázó beszédjében ragyogó színekkel festi a néhai fejedelem fényes lelki tulajdonságait: példás vallásosságát és hitbuzgóságát, jámbor, mértékletes életmódját, igazságos és méltányos gondolkozását, a sárospataki és a kassai jezsuita atyák iránti fejedelmi bőkezűségét. Hazáját dicső ősei példájára forrón szerette, királya iránti hűségében ellenségei fenyegetéseitől megfélemlítve, rosszakarói csábításaitól behálózva, s a saját lelke gonosz kísértéseitől elkábítva, csak egyszer tántorodott meg. E ballépését azonban csakhamar jóvá téve az őszinte megbánás hangján mondogatta: Isten legyen a bírám és ő álljon bosszút, ha királyom elleni hűségemben nem maradok meg vérem utolsó cseppjéig.

A szegények és elhagyottak atyjukat és istápolójukat, az árvák oltalmazójukat, az egyház nemcsak ájtatos fiát, hanem áldozatkész maecenását siratja benne, a ki a templomokat gazdagon felszerelte, s az istentisztelet fényét anyja példájára fejedelmi adományaival emelte. „A várak ékességüket, a harczosok buzdító szellemüket, a polgárság vitéz katonáját, a haza népe erősségét veszítette el Rákócziiban.“ „Adja az Ég“ — fohászkozik föl a jezsuita szónok — „hogyan ez a mindnyájunkat ért súlyos csapás jóra forduljon, s *Ferenczedben a Te utódodban, felesen ragyogjanak föl egykor lelked ékességei.*“

Végül így búcsuzik el a dicsőült fejedelem hamvaitól: Rákóczi Ferencz, hatalmas erdélyi fejedelem most már semmivé vált földi maradványa, drága fejedelmünk, a ki igazságos és kegyes szívű, vitéz és békeszerető voltál és sokat tettél és tűrtél a Hitért és az Istenért, nyugodjál békében!²

¹ Fragm. Ung. Hist. II. 547.

² Panegyris luctuosa, qua funebres exequias-Celsissimi Transylvaniae Principis Francisci Rákóczi, Partium Hungariae Domini, Comitum Siculorum, Comitatus Saaro-siensis Supremi Comitum etc. prosecutum est Academicum Societatis Jesu collegium Cassoviense, per R. P. Stephanum Kereskeny, e Societate Jesu AA. LL. et Philos. Doctorem, ejusdemque professorem Ordinarium. Cassoviae, Anno M. D. C. LXXVII.

Hasonló halotti beszédet, vagy a fejedelmet dicsőítő versezetet adott ki az ungvári jezsuita rendház is, a melynek nemcsak költségeit térítette meg a bőkezű fejedelemnő, de azon felül még szőlőket is adományozott a rendháznak Erdő-Bényén.

A nem közönséges szónoki hévtől sűgárzó gyászbeszédet az a csodálat, kegyelet és hódolat sugalmazta, a melylyel a há-lás jezsuiták a Rákóczi-háznak, főképen pedig a katolikus egyház és a jezsuita rend elszánt védelmezőjének, harczosának és jó-tevőjének: a nagyasszonynak adóztak. Prédikáció után az egri püspök imát mond a nagy halott lelki üdvéért, majd beszenteli, s azzal a „nyolcz becsületes Uri Rend“ a koporsót a ravatalról leemelve, leviszi a templom sírboltjába. Itt a fejedelem mellé sírba törik a gyászos tafotából készült lobogót a fejedelem „vi-selő“ kardjával együtt.

A fejedelmi temetés csak a másnapi énekes, zenés szent misével és predikációval ért véget.

A gyászszertartásra hivatalos egyéneket a temetés napján saját szállásukon vendégelték meg, illetve borral látta el a gyászoló család, másnap pedig „egy bizonyos házhoz *convocáltattak*, s ott illendő „ebédjök“ volt.

A remek epitaphiumot és a nehéz selyem zászlót a sír fölé, a templom falára tűzték föl.

A hatalmas zászlót azóta a régiség megemésztette, az epitaphium is csak annak köszönheti épen maradását, hogy eredeti helyéről a templomnak az oltártól jobbra eső falára, a második emelet magasságában szögezték föl.

A szemközti kórusról elég tisztán kivehető a körülbelül ölnyi magasságu, hársfából készült, finom dombormű faragványokból ékített epitaphium. Az epitaphium közepére a Rákócziak gazdagon aranyozott ezüst czímere van illesztve, körül e felirattal: Cels. Dn. Dn. Franc. Rákóczi Dei Gr. E. Tr. Pr. Par. R. H. D. ct. Sc. C. P. D. S. Ejusd. Co. Supr. ac. Pr. Co. Pie. Ob. An. D. 1676. D. 8. J. Aet. Su. 31.

A czímert hadi felszerelések: zászlók, kopják, balták, kardok, pánczélingek, sisakok, vérték, dobok, ágyúk stb. szabályosan elrendezett, fából faragott csoportozata veszi körül, festve és dúsan aranyozva.

A remek festésű és aranyozású epitaphium, mint a XVII. század művészetének egy érdekes emléke, bizonyítja, hogy ez időben egész felső Magyarország, de különösen Eperjes műipara a virágzás magas fokán állott.

A levéltári¹ följegyzés szerint az epitaphium, valószínűleg azonban a koporsó felső és alsó részén a következő versek voltak olvashatók:

¹ I. Rákóczi Ferencz halálára és temetésére vonatkozó nagybecsű levelezéseket és följegyzéseket Thaly Kálmán történettudósunk fedezte fel, a kir. kamarai és a vörösvári levéltárban; közzétette pedig a századok 1873. évi kötetében. 661—86 l.

Pro parte superiori.

Fidem servari. 2. Tim. 4. v. 7.

Electus princeps Fidei ac zelator avitae,
A sceptro Haereseon fraude repulsus eram.
Jam nil sceptrum moror tua Dacia, quando retentam,
Astra fidem sceptro nobiliore beant.

Pro parte inferiori.

Princeps fui legitime electus
Transylvaniae
Sed electam fidem catholicam
Sceptro praetuli
et servavi.

Ne quidquam frendente Haeresi.
Jam nil moror peritura Sceptra!
cum liceat aeterno frui.

* * *

Fieri curavit

Consors Helena Zrinyi.

Epitaphiumnak felső részére.

Deák versek Transsumptiója.

Választott Fejedelem, igaz hitnek és Eösömnek követője,
Botointól eretnokség álnoksága által elvonyattattam volt.
Immár te Erdély, botoddal nem gondolok, mivel megtartott
Hitöm nemessebb bottal koronáztatott.

Alsó részére valók.

Voltam Erdélynek igazán választott Fejedelme:
De választott igaz catholica hitemet botomnál
nagyobb becsültem és meg is tartottam
agyarkodó Eretnekek között is.
Már nem gondolok mulandó világi bottal:
Mivel az örökkévalót elnyertem.

Fiát nemsokára követte Báthory Zsófia is. „Sok keserves sóhajtozási, Istenes, buzgó könyörgési, szt. Sacramentumokkal való élése, egy heti betegség után — a mint Zrinyi Ilona írja temetési meghívó levelében¹ — lelkét az ő Teremtő Istenének

¹ Kassa város levéltára 1681.

ajánlva“ meghalt 1680 június 14. napján. Végső akarata szerint őt is fia mellé, a kassai jezsuita templomban helyezték örök nyugalomra, 1681. márczius 16-án.

Rákóczi Ferencz és anyja csontjait tehát a templom sírboltjának valamelyik eddig még föl nem ismert fülkéje rejti magában.

Ha a józan felfogás úgy követeli, hogy nemzeti ereklyéinknek históriai környezetükben kell helyet adnunk, úgy II. Rákóczi Ferencz hamvai csakis Kassa városában — a hol lovasszobra is fog állani — találhatják föl örök pihenő helyüket. E város falai között pedig csakis nagyanyja templomában, atyja és nagyanyja mellé helyezheti a hazafiúi kegyelet.

Országos Széchényi Könyvtár

INZUK

Özellikle Zeki'nin Kızıdır